

Beheerplan Landgoed

De Ennemaborgh

Het Groninger
Landschap

Beheerplan Landgoed De Ennemaborgh

Definitief

Opdrachtgever:

Stichting Het Groninger Landschap
De heer ing. S. Puijman
Postbus 199
9750 AD Haren Gn
T 050-3135901
F 050-3138979
E s.puijman@groningerlandschap.nl
I www.groningerlandschap.nl

Opdrachtnemer:

Eelerwoude
Brink 4a
7981 BZ Diever
T (0521) 32 44 00
F (0521) 32 44 01
E noord@eelerwoude.nl
I www.eelerwoude.nl

Akkoord directie	Datum
	oktober 2011

Project nr. 3964

Opgesteld door	Gecontroleerd	Datum
Diliana Welink	Randy Leeper	22-9-2011

INHOUDSOPGAVE

1. BEHEREN VAN LANDGOED DE ENNEMABORGH	3
2. GEBIEDSBESCHRIJVING	3
2.1 Deelgebieden.....	3
2.1.1 Borgterrein	3
2.1.2 Midwolderbos.....	4
2.1.3 Westweide	4
2.1.4 Oostweide.....	4
2.1.5 NAM-locatie	4
2.1.6 Plassengebied	4
2.1.7 Meerland.....	4
2.1.8 Oeverzone Oldambtmeer: RVZ	5
2.2 Onroerend goed.....	5
2.2.1 Woningen	5
2.2.2 Toegangshek	5
2.2.3 Ophaalbrug.....	5
2.2.4 Landbouwgrond	5
2.2.5 Schaapskooi	5
2.2.6 Hertenkamp	6
2.2.7 Ijsbaan	6
2.2.8 Vleermuisverblijf.....	6
3. CONTRACTEN EN OVEREENKOMSTEN	7
3.1 Algemeen.....	7
3.2 Deelgebieden.....	7
3.2.1 Borgterrein	7
3.2.2 Plassengebied	7
3.2.3 Meerland.....	7
3.2.4 Oeverzone	7
3.2.5 Sloten en wegen	8
3.3 Onroerend goed.....	8
3.3.1 Woningen en gebouwen.....	8
3.3.2 Landbouwgronden	8
3.3.3 Hertenkamp	8
3.3.4 Ijsbaan	8
4. HUIDIGE BETEKENIS VAN HET LANDGOED	9
4.1 Abiotisch milieu	9
4.1.1 Geomorfologie	9
4.1.2 Bodem	9
4.1.3 Hoogte.....	9
4.1.4 Water.....	9
4.2 Biotisch milieu	10
4.2.1 Broedvogels.....	10
4.2.2 Monumentale bomen en stinzeplanten	10
4.2.3 Midwolderbos.....	10
4.2.4 Westweide	11
4.2.5 Oostweide.....	11

4.2.6	NAM-locatie en Niesoordlaan	11
4.2.7	Plassengebied	11
4.2.8	Meerland.....	11
4.2.9	Robuuste verbindingzone	12
4.3	Aardkundige en cultuurhistorische waarden.....	12
4.3.1	Aardkundig.....	12
4.3.2	Cultuurhistorisch	12
4.4	Recreatieve betekenis.....	12
5.	EVALUATIE VAN HET GEVOERDE BEHEER	14
5.1	Doelen beheerplan 1982	14
5.1.1	Algemeen	14
5.1.2	Borgterrein/parkgebied.....	15
5.1.3	Bos-/natuurgebied.....	15
5.1.4	Landbouwgebied.....	15
5.1.5	Faunabeheer	15
5.1.6	Wegen en waterlopen	15
5.1.7	Recreatie	15
5.1.8	Onderzoek en documentatie	15
5.2	Beheer in 1982-2011	16
5.2.1	Abiotisch milieu.....	16
5.2.2	Biotisch milieu.....	16
5.2.3	Aardkundige en cultuurhistorische waarden.....	18
5.3	Eindevaluatie van het gevoerde beheer.....	19
5.3.1	Abiotiek.....	19
5.3.2	Biotiek.....	19
5.3.3	Aardkundige en cultuurhistorische waarden.....	21
5.3.4	Conclusies	22
6.	BELEIDSKADERS EN EXTERNE ONTWIKKELINGEN	23
6.1	Rijksbeleid	23
6.2	Provinciaal beleid.....	23
6.3	Gemeentelijk beleid.....	24
6.4	Blauwestad	24
7.	ONTWIKKELINGSMOGELIJKHEDEN EN STRATEGIE.....	26
7.1	Gevarieerd parklandschap	26
7.2	Samenhang met natuurgebieden versnellen en versterken.....	27
7.2.1	Robuuste Verbindingszone	27
7.2.2	Verbindingszone voor bossoorten	27
7.2.3	Gebruik van verbindingzone door grazers.....	28
7.2.4	Natte As.....	28
7.2.5	Inrichting 'Oksel' en overdracht bos.....	28
7.2.6	NAM-locatie en bos Niesoordlaan	29
7.2.7	Verbindingskanaal.....	29
7.3	Samenhang binnen landgoed versterken.....	30
7.3.1	Beheerintensiteit van onderdelen	30
7.3.2	Opgestrektheid / silhouetwerking.....	30
7.3.3	Natuurlijke overgangen creëren.....	30
7.3.4	Bosrandontwikkeling stimuleren in het bos	31
7.3.5	Oostweide, EHS en Recreatieplassen	31
7.3.6	Recreatieplassen	32
7.3.7	Natuurplas	32
7.3.8	Huisstijl	32

7.4 Aantrekkelijk visitekaartje	33
7.4.1 Functie van de borg	33
7.4.2 Onderhoud borgterrein	33
7.4.3 Lanen	33
7.4.4 Stinzeplanten	34
7.4.5 Weilandjes	34
7.4.6 Informeren over beheer	34
7.4.7 Hertenkamp	34
7.4.8 Informatiepunt	35
7.4.9 Veenruggen	35
7.4.10 Begrazing van de oksel	35
7.4.11 Exmoorpony's	35
7.4.12 Recreatie	36
7.5 Beleidsruimte benutten	36
7.5.1 Beleidsruimte	36
7.5.2 Natuurdoeltypen	36
Strategie: Invloed uitoefenen	36
7.6 Doelen vastleggen en monitoren	36
7.6.1 Beheer	36
7.6.2 Bezoekers	37
8. INRICHTING EN VOorgenomen BEHEERMAATREGELEN	38
8.1 Borgterrein	38
8.2 Overgangszone	38
8.3 Natuurgebied	38
8.4 Algemene acties	38
9. MONITORING	39

LITERATUURLIJST

BIJLAGEN

BIJLAGE 1	TOPOGRAFISCHE KAART EN DEELGEBIEDEN
BIJLAGE 2	BEHEERZONES
BIJLAGE 3	ONROEREND GOED EN CONTRACTEN
BIJLAGE 4	VERANTWOORDELIJKHEDEN OLDAMBTMEER
BIJLAGE 5	SELECTIE- EN WINTERPROCEDURE KONIKS
BIJLAGE 6	EHS-KAART PROVINCIE GRONINGEN
BIJLAGE 7	KAART NATUURBEHEERPLAN GRONINGEN 2011
BIJLAGE 8	STREEFBEBEELDEN, MAATREGELEN, KOSTEN EN KAARTEN
BIJLAGE 9	STINZENBEHEER
BIJLAGE 10	MONITORINGSPLAN

1. BEHEREN VAN LANDGOED DE ENNEMABORGH

Visitekaartje van Het Groninger Landschap

De uit de 14e eeuw stammende Ennemaborgh in Midwolda is sinds 1965 in bezit en beheer van Het Groninger Landschap. Sindsdien zijn de tuinen in Barokstijl hersteld en is de soortenrijkdom van het omliggende bos en de voormalige landbouwgronden sterk toegenomen. Diverse bijzondere soorten hebben zich inmiddels op het landgoed gevestigd, waaronder de das. Landgoed De Ennemaborgh ligt langs de doorgaande weg in Midwolda en is mede door de voorname uitstraling en de jaarrond begrazing met de Koniks een visitekaartje van Het Groninger Landschap.

Beheer van nieuwe eigendommen en als onderdeel van de Groene Ring

Het landgoed heeft eeuwenlang als een soort eiland in een intensief landbouwgebied gelegen. Sinds de aanleg van de Blauwestad is Landgoed De Ennemaborgh met diverse hectaren uitgebreid en vormt het landgoed een onderdeel van de 'Groene Ring'. Dit is een brede strook grond langs het Oldambtmeer die de diverse bestaande en nieuwe natuurgebieden rond het meer met elkaar verbindt. Daardoor is een nieuw perspectief ontstaan voor de ontwikkeling en het beheer van het landgoed. Via de verbindingzone kunnen de grote grazers tussen de verschillende terreinen migreren en ingezet worden om de variatie in soorten in de diverse natuurgebieden nog verder te vergroten. Het beheer van Landgoed De Ennemaborgh kan nu worden gericht op een nog grotere soortenrijkdom. Daarnaast zal ook het aantal recreanten in het gebied toenemen. De consequenties van deze ontwikkelingen voor het beheer zijn nog niet vastgelegd in een beheerplan.

Beheer van natuurlijke overgangen om diversiteit en eenheid te verhogen

Het Landgoed De Ennemaborgh bestaat uit diverse onderdelen, waaronder het borgterrein, het bos, de plassen, het Meerland en de voormalige landbouwgronden. De grenzen tussen deze terreintypen zijn op dit moment vrij scherp. Hierdoor vormt het landgoed geen eenheid. Daarnaast blijven kansen voor de natuur liggen.

Goed ontwikkelde overgangen tussen verschillende terreintypen zijn namelijk voor een groot aantal soorten een geschikt biotoop en daardoor soortenrijk.

In de Gebiedsvisie Ennemaborgh zijn een groot aantal inrichtingsmaatregelen beschreven voor het herstel van de overgangen op het landgoed. Deze zijn en worden op dit moment getroffen. De overgangen zijn niet alleen aantrekkelijk voor dieren en planten, maar ook voor recreanten. De verschillende terreintypen krijgen meer samenhang en het landgoed vormt daardoor meer een eenheid. Maar met een nieuwe inrichting alleen wordt de biodiversiteit niet verhoogd. Ook het beheer van het landgoed heeft een belangrijke invloed op de soortenrijkdom. Dit op diversiteit en recreatie gerichte beheer van de overgangen binnen de eenheid van het landgoed is nog onvoldoende vastgelegd in een beheerplan.

Alternatieven voor traditionele beheermaatregelen

Diverse beheermaatregelen in het vorige beheerplan waren gebaseerd op keuzes die jaren geleden zijn gemaakt, bijvoorbeeld over het beheer van de börgbloumkes en de inzet van de Koniks. In het voorliggende beheerplan worden deze keuzes en maatregelen geëvalueerd en bijgesteld.

Diamant laten schitteren

In dit rapport legt Stichting Het Groninger Landschap (SGL) vast hoe zij Landgoed De Ennemaborgh de komende 18 jaar gaat beheren om de variatie in soorten te bevorderen en tegelijkertijd de eenheid van het landgoed te versterken. Deze keuzes zijn gebaseerd op de evaluatie van het beheer in de afgelopen periode (hoofdstuk 5), het geldende overheidsbeleid (hoofdstuk 6) en externe ontwikkelingen (hoofdstuk 7). Met dit nieuwe beheerplan kan doelgericht worden gewerkt aan het laten schitteren van Landgoed De Ennemaborgh als diamant in de Groene Ring.

2. GEBIEDSBESCHRIJVING

Het Landgoed De Ennemaborgh ligt sinds de gemeentelijke herindeling van 2010 in de gemeente Oldambt. De borg met bijgebouwen en de tuin ligt in het bebouwingslint van Midwolda, zie bijlage 1. Ten oosten van het historische landgoed ligt sinds 2004 het Oldambtmeer met daarin de Blauwestad. Ten zuiden van het landgoed ligt de A7. Het gebied ten noorden en van het landgoed bestaat uit ingepolderd kleilandschap.

De totale oppervlakte van het landgoed beslaat 573 ha. In het beheergebied zijn enkele deelgebieden te onderscheiden. Deze deelgebieden en het bijbehorende onroerend goed worden hieronder beschreven. De rechten en verplichtingen die aan deze gebieden en goederen verbonden zijn, worden beschreven in hoofdstuk 3.

2.1 Deelgebieden

De ligging van de deelgebieden is weergegeven op de kaart van bijlage 1.

2.1.1 Borgterrein

Onderstaande beschrijving is gebaseerd op de cultuurhistorische basisinformatie De Ennemaborgh (Ploeg, 2007).

Het borgterrein ligt aan de Hoofdweg in Midwolda. Binnen het omgrachte terrein staan een monumentale borg met koetshuis en een moderne werkschuur. Rond de borg ligt een tuin, waarin diverse monumentale bomen staan.

Al in 1391 stond op de locatie van de huidige borg een omgracht steenhuis. Het huis lag aan de oevers van de Dollard en werd gebruikt als opslagplaats van graan en zaaigoed. Het is gebouwd door Sebo Ennens, ook Sebo Ennema genoemd. In de 18e eeuw heeft de vooraanstaande familie Hora Siccama het steenhuis verbouwd tot een 18e eeuws buiten. Rond dit buiten werd een tuin aangelegd, in Barokstijl. Later is de tuin veranderd in een Engelse landschapstuin.

De familie Hora Siccama heeft in de 18e eeuw op het landgoed geld verdiend met de turfwinning, houtoogst en het verpachten van landerijen. De bomen werd geteeld op de landerijen aan weerszijden van de oorspronkelijke oprijlaan, aan de zuidkant van het landgoed. Ten zuidoosten van het parkachtige landgoed lag 'de Veenderij van De Ennemaborgh' waar het veen werd gewonnen. Na het winnen van het veen werd de grond omgezet in landbouwgrond.

Na het overlijden van het echtpaar Johan Hora Siccama en Egberta Louisa Beckeringh is de borg in 1817 gekocht door twee beleggers uit Friesland. Hun nakomelingen richtten een Besloten Vennootschap op (de B.V. Ennemaborgh). Vanaf die tijd tot halverwege de 20^e eeuw werd de Ennemaborgh bewoond en beheerd door rentmeesters die het veen grootschalig hebben vergraven.

In 1965 kocht Het Groninger Landschap het landgoed, waarbij de B.V. bleef bestaan. De tuinen waren toen sterk verwaarloosd. In 1976 zijn de tuinen grotendeels terug gebracht in de Barokstijl. Enkele details uit de Engelse periode zijn behouden, waaronder de potkleiberg, een boomgroep en een paardenkastanje op een verhoging. In de tuin zijn diverse ruimten herkenbaar: het gazon, de fruitboomgaard, de notenboomgaard. De meeste ruimtes zijn omgeven door een beukenhaag, rond het gazon is een haagje van linde. Vooraan op het borgterrein ligt een hertenkamp, op de locatie van een voormalige boomgaard. Deze wordt omgeven door een hoog raster, deels afgeschermd door een beukenhaag.

De tuin is omgracht. Aan de voorkant ligt een recente brug over de gracht, met daarop het monumentale toegangshek. Aan de achterkant van de borg ligt een ophaalbrug.

Buiten de gracht zijn diverse lanen aangeplant. De lindelaan aan de westkant is circa 170 jaar oud. Aan de overkant van de Hoofdweg is een parkeerplaats aangelegd voor circa 105 auto's. De parkeerplaats vormt een

soort 'overtuin', waarin de zichtlaan doorloopt tot in de Dollard-inpolderingen ten noorden van Midwolda. In deze zichtlaan zijn plantvakken aangebracht. Ten noorden hiervan ligt een ijsbaan, die ook tot het landgoed behoort. De parkeerplaats is in tweeën gedeeld middels een beukenhaag (Copijn, 1983).

2.1.2 Midwolderbos

Het Midwolderbos ligt aan weerszijden van de oorspronkelijke oprijlaan en behoorde tot het oorspronkelijke landgoed. Het is een langgerekte, smalle strook bos. In het noordelijke deel, grenzend aan het borgterrein, liggen enkele weilandjes. Langs de randen zijn diverse struiken aangeplant. De Barokstijl is hier goed zichtbaar. In het gebied zijn nog twee elementen uit de Engelse stijl aanwezig. In één van de weilandjes ligt een hoge, steile potkleiheuvel begroeid met oude solitaire essen en kastanjes. Ten zuiden daarvan staat een paardekastanje op een klein heuveltje. In het zuidelijke deel was het beheer van het bos tot in de 20e eeuw gericht op houtproductie. De oudste bomen stammen uit 1850. De bomen werden geplant op rabatten. Sinds 1981 loopt in het gehele Midwolderbos een kudde Koniks. Het Groninger Landschap was de eerste organisatie die met deze paarden een natuurgebied ging beheren. Door het bos lopen diverse halfverharde wandel- en fietspaden.

2.1.3 Westweide

Tussen het Nieuwe Kanaal en het Midwolderbos ligt de Westweide. Het terrein bestond tot voor kort uit enkele weilanden en bosjes. De rand van de rug van Midwolda (zie 4.1.1.) loopt door de Westweide. De overgang tussen wei en het Midwolderbos is op veel plekken abrupt. Door de Westweide liep de ijsbaansloot, die het omliggende gebied sterk draineerde.

In 2010 is het terrein opnieuw ingericht, waarbij het gebied is omgevormd tot een moerasstrook met open water, riet en ruigte (Riemersma e.a., 2005). Een geleidelijke overgang via zoom- en mantelvegetatie naar het Midwolderbos wordt in 2011 aangelegd. De bestaande sloot is gedempt.

2.1.4 Oostweide

Ten oosten van het Midwolderbos ligt een relatief groot akkergebied op de relatief hoge stuwwal (zie 4.1.1.). Aan de oostkant van de

akkers staat een singel, die ook eigendom is van Het Groninger Landschap. Ten oosten van deze singel liggen twee akkers, die begrensd zijn. Eén van de akkers heeft Het Groninger Landschap al aangekocht.

2.1.5 NAM-locatie

Rond de NAM-locatie aan de Rijslaan is in de ruilverkaveling van de jaren '70/'80 een gemengd loofbos geplant. Ook de bosstrook langs de Niesoordlaan, ten zuidoosten van de NAM-locatie, is in die tijd aangeplant. De NAM-locatie werd in 1966 in productie genomen en is vanaf 2010 door de NAM in de 'ruststand' gezet.

2.1.6 Plassengebied

Ten zuidoosten van het Midwolderbos liggen aan weerskanten van de Sebo Ennemaweg (=Boslaan) twee plassen. De zuidelijke plas, de Midwolderplas, is een voormalige zandwinput uit 1980. Deze is omgevormd tot een recreatieplas. Het geheel is als zodanig in gebruik gegeven aan de gemeente, met parkeerplaats voor 450 auto's. Dit is vastgelegd in de 'Overeenkomst inzake de toedeling en het toekomstig beheer van gronden in het Midwolderbos in de ruilverkaveling "Nieuw Scheemda"'.

De laatste jaren is recreatie in deze plas ontmoedigd, door gebrek aan onderhoud en door promotie van het zwemstrand in het Oldambtmeer. Een deel van de oeverzone is opgenomen in de begrazingseenheid. Rond de recreatieplas is een goed ontwikkelde struweelvegetatie aanwezig, met open stukken, struiken en bomen.

Ten noorden van de Sebo Ennemaweg is in 1991 een nieuwe plas gegraven voor natuurontwikkelingen. Deze plas heeft ondiepe oeverzones. Rond de natuurplas is de zwarte bovengrond afgegraven en zijn enkele poelen gegraven. Het gebied maakt onderdeel uit van de begrazingseenheid (Klooker et al, 1999) en is anno 20011 sterk verbost door jonge opslag van wilg en berk.

2.1.7 Meerland

Midden in het Oldambtmeer ligt het hoogveenrestant Meerland. Dit deel is 25 ha groot. In het gebied zijn verdroogde hoogveenruggen aanwezig, het enige restant van de veen-

gebieden in Groningen. Verder bestaat het uit enkele schraallanden, aangeplant en spontaan bos. Het terrein wordt integraal begraasd door 20-30 Drentse heideschappen van Het Groninger Landschap.

Ten noordoosten van het veenrestant ligt een gemengd loofbosje uit de ruilverkaveling (8 ha), dat in eigendom en beheer is bij Staatsbosbeheer. Tussen Meerland en het bos in ligt 5,6 ha weiland, plaatselijk bekend als 'de oksel'. Dit is in eigendom bij de gemeente Oldambt.

2.1.8 Oeverzone Oldambtmeer: RVZ

De kade aan de west- en zuidkant van het Oldambtmeer en een deel van de oeverzone liggen op grond van Het Groninger Landschap. Het Groninger Landschap verpacht dit, voorafgaand aan de begrazing door de Koniks, als hooiland.

De geleidelijk aflopende oeverzone die in eigendom is bij Het Groninger Landschap is niet toegankelijk voor boten en vissers. Op 150 m uit de oeverrand ligt een is een grens aangegeven door middel van betonning. Hierbinnen ligt een rustgebied.

In de toekomst zal de Groene ring als één aaneengesloten gebied onderdeel uitmaken van de EHS. De Groene Ring vormt weer een onderdeel van de 'Natte As', de Robuuste Ecologische Verbindingszone tussen het Fries-Groningse merengebied en Eems-/Dollardgebied (Expertisecentrum LNV, 2001), zie 6.1.

2.2 Onroerend goed

In bijlage 3 is een overzicht opgenomen van het onroerend goed dat behoort tot het Landgoed De Ennemaborgh, met de bijbehorende contractvorm. In die bijlage is ook een foto-overzicht opgenomen van de gebouwen. De locatie van het onroerend goed is met letters aangegeven op de kaart in bijlage 1.

2.2.1 Woningen

Tot het onroerende goed van het landgoed behoren:

- de borg met het koetshuis en de werkschuur;
- twee arbeiderswoningen ten noorden van de weg (Hoofdweg 69 en 71);
- één arbeiderswoning aan Hoethslaan 44;

- de voormalige beheerderswoning op de hoek van de Turflaan (Hoofdweg 102);
- de boerderij aan de Homerilaan 9;
- de boerderij aan de Rijslaan 4.

De borg, het koetshuis en beide arbeiderswoningen aan de Hoofdweg zijn aangewezen als Rijksmonument (zie 4.2.2).

De woningen zijn verhuurd of verpacht. In de borg woont een kunstenares, die daar ook een galerie heeft. In de werkschuur worden materialen en machines van Het Groninger Landschap opgeslagen en hebben de vrijwillige medewerkers een verwarmde ruimte om te overleggen.

Het Groninger Landschap heeft in 2011 het Koetshuys ingericht als informatiepunt met een horecafunctie. De vrijwillige medewerkers van Landgoed De Ennemaborgh kunnen dan in het gebouw vergaderen en excursies starten.

2.2.2 Toegangshek

Het toegangshek van de borg stamt uit de 19^e eeuw en is ook aangewezen als monument.

2.2.3 Ophaalbrug

Achter de borg, ligt over de gracht een ophaalbrug. Oorspronkelijk werd via de lange oprijlaan vanuit het zuiden naar de borg gereden.

2.2.4 Landbouwgrond

In totaal behoort 121 ha landbouwgrond tot het landgoed. Deze gronden zijn als zodanig verpacht. Het gaat om 83 ha akkerbouw in de Oostweide en rond de NAM-locatie en om 38 ha grasland in de RVZ en de schapenweitjes.

2.2.5 Schaapskooi

De schaapskooi in Meerland is in gebruik bij Het Groninger Landschap. Indien nodig worden de schapen hier tijdelijk gestald. Verder dient de kooi soms als schaftplek van de vrijwillige medewerkers wanneer deze in Meerland aan het werk zijn en is het het startpunt van excursies.

2.2.6 Hertenkamp

De opstallen en grond van het hertenkamp zijn in eigendom bij Het Groninger Landschap. De dieren zijn eigendom van Stichting Midwolda, die het hertenkamp in gebruik heeft. Het terrein bestaat uit een omheind stuk gras. Centraal in het terrein staat een schuurtje voor de opslag van materialen en stalling van dieren.

2.2.7 Ijsbaan

De ondergrond van de ijsbaan, inclusief de ondergrond van de kantine, is eigendom van Het Groninger Landschap. In totaal gaat het om circa 7 ha.

2.2.8 Vleermuisverblijf

In 2010 is het voormalige paardenviaduct omgebouwd tot vleermuisverblijf.

3. CONTRACTEN EN OVEREENKOMSTEN

Bijlage 3 geeft een overzicht van de huur- en pachtcontracten (najaar 2011). In dit hoofdstuk worden de overige contracten en verplichtingen kort beschreven.

3.1 Algemeen

Jacht

In het gebied wordt de jacht niet verhuurd.

Convenant Blauwestad

In een overeenkomst met gemeenten, provincie en Blauwestad bv heeft Het Groninger Landschap aangegeven mee te werken aan planologische regelingen voor en het realiseren van kleinschalige recreatieve voorzieningen in en rond de Blauwestad, voor zover het binnen haar doelstellingen past. De totale bezittingen van Het Groninger Landschap binnen en grenzend aan de Blauwestad worden maximaal opengesteld voor publiek.

3.2 Deelgebieden

3.2.1 Borgterrein

De beelden in de tuin (van Neptunus en Diana zijn geplaatst in de jaren '80 als onderdeel van de herinrichting van de tuin. De beelden zijn in bruikleen van de provincie (Ecoplan, 1982).

De weilandjes op het borgterrein en in de overgangszone worden verpacht via geliberaliseerde pacht.

3.2.2 Plassengebied

Het Groninger Landschap heeft in samenwerking met de voormalige Gemeente Scheemda de Sebo Ennemaweg autovrij gemaakt.

Het Groninger Landschap heeft met de gemeente afgesproken een nieuwe parkeerplaats te realiseren, in ruil voor het opheffen van de parkeerplaats aan de Rijslaan. De nieuwe parkeerplaats zal, in overleg met de gemeente worden gerealiseerd.

De gemeente zal de Sebo Ennemaweg inrichten als fietspad. Nadat beide acties zijn uitgevoerd, worden de Rijslaan en de Sebo Ennemaweg aan Het Groninger Landschap overgedragen. Het waterschap heeft recht van overpad over de voormalige parkeerplaats aan de Rijslaan, ten behoeve van schouw.

3.2.3 Meerland

Het beheer van Meerland is op 27 mei 2003 door Staatsbosbeheer aan Het Groninger Landschap overgedragen.

3.2.4 Oeverzone

In een overeenkomst tussen Het Groninger Landschap, gemeenten, provincie en Blauwestad bv is vastgelegd dat de realisatie van de RVZ voor rekening komt van de Blauwestad bv. Dit is de Publiek-private ontwikkelmaatschappij ten behoeve van de Blauwestad. Voor de aansluiting van het landgoed op de oeverzone komt ter hoogte van de Midwolderplas een tunnel onder de Hora Siccamaweg. De Blauwestad bv, nu de Provincie Groningen, legt deze tunnel aan.

Het Groninger Landschap heeft nagenoeg de hele kade in onderhoud en verpacht dit, voorafgaand aan de begrazing door de Koniks, als hooiland. Het waterschap Hunze en Aa's is verantwoordelijk voor de waterkering in de zone en houdt de zode in samenwerking met Het Groninger Landschap in de gaten.

Op het deel van de oeverzone ten noorden van de toekomstige veetunnel heeft het waterschap Noorderzijlvest recht van opstal.

In bijlage 4 is een tabel opgenomen met de verantwoordelijkheden van de overige partijen rond het Oldambtmeer.

Het schubvisrecht in de wateren van Het Groninger Landschap binnen de Blauwestad is van 1 januari 2009 t/m 31 december 2014 verhuurd aan de Hengelsportfederatie Groningen-Drenthe. In een zone van 200 m vanaf de kant mag niet worden gevist.

3.2.5 Sloten en wegen

De schouwsloten worden onderhouden conform de schouwplicht. Het onderhoud van de bomen in de wegbermen van de Rijslaan en de Hora Siccamaweg is de verantwoordelijkheid van Het Groninger Landschap. De gemeente is verantwoordelijk voor het maaibeheer.

3.3 Onroerend goed

3.3.1 Woningen en gebouwen

De woningen zijn verhuurd aan particulieren, zie bijlage 3. In 2010 heeft Het Groninger Landschap de toenmalige uitbater van Het Koetshuys, een restauranthouder, uitgekocht en volledige zeggenschap gekregen.

3.3.2 Landbouwgronden

De landbouwgronden zijn als zodanig via kortlopende contracten (1-2 jaar) verpacht.

3.3.3 Hertenkamp

Het gebruik van het hertenkamp is vastgelegd in de Overeenkomst Hertenkamp De Ennemaborgh. Stichting Midwolda zorgt voor het dagelijks beheer, herstelt kleine gebreken en verricht kleinschalig onderhoud aan de gebouwen en het terrein. Bovendien legen zij de vuilnisbakken bij de bankjes. Het Groninger Landschap draagt zorg voor groot onderhoud.

3.3.4 Ijsbaan

De ijsbaan is verpacht als zomerweide. In de winter wordt aan de plaatselijke ijsvereniging 'Eigen Kracht' vergunning verleend voor het houden van een ijsbaan. Deze vereniging heeft ook het recht van opstal. De gemeente is economisch eigenaar van de kantine.

4. HUIDIGE BETEKENIS VAN HET LANDGOED

4.1 Abiotisch milieu

Onderstaande beschrijving van het abiotische milieu is voornamelijk gebaseerd op informatie uit het vorige beheerplan (Groninger Borgenstichting, 1982) en het document Basisinrichting natuur Ring Blauwe Stad West (Riemersma, 2005).

4.1.1 Geomorfologie

Landgoed De Ennemaborgh ligt op het zogenaamde Schiereiland van Winschoten. Dat schiereiland bestaat uit een complex van min of meer parallel lopende, opgestuwde ruggen van potklei. Deze ruggen zijn bedekt met keileem en dekzandafzettingen. Het dekzand is soms opgestoven tot duinen. In de kommen tussen de ruggen en zandkoppen is in het Holoceen veengroei opgetreden. Dit veen is oligotroof oud en jong mosveen. In de lagere delen en aan de randen is plaatselijk eutroof en mesotroof riet- en zeggeveen ontstaan. Ten noorden van het Schiereiland is Dollardklei afgezet, waaronder op de locatie van de ijsbaan.

Midwolda is ontstaan op één van de potkleiruggen. Deze rug loopt via de Oostweide en het Midwolderbos tot halverwege de Westweide. In het bos ligt een zandkop.

4.1.2 Bodem

De dikte en diepte van de dekzand, keileem- en potkleilagen variëren sterk:

- De dekzandlaag varieert binnen het landgoed van enkele tientallen centimeters tot 1,5 m dikte. Op sommige plaatsen is het afwezig.
- De keileem zit tot 1,2 m diep en is 0,30-2,00 m dik. Met name in het noordelijke gedeelte van het bos en aan weerszijden van de Sebo Ennemaweg zit de klei op geringe diepte. Aan de oostkant van het bos ligt de klei dieper dan 1,2 m.

De dikte van het veenpakket varieerde van 0-6 m in de laagste delen van het landgoed. Tijdens de turfwinning is het veen vrijwel overal afgegraven.

De potklei en keileem in de ondergrond hebben een belangrijke invloed op de (schijn)grondwaterspiegels in het landgoed. Daarnaast hebben ook het zure veenwater en menselijke invloeden als turfwinning, ploegen, bekleien en bezanden invloed gehad op de bodemvariatie. De hierdoor ontstane kleinschalige afwisseling in bodemsamenstelling is nationaal en internationaal bijzonder. Door de eutrofiërende werking van ontwatering en bodembewerking is de relatie tussen bodem en de natuurlijke vegetatie in het landgoed volledig onderdrukt.

4.1.3 Hoogte

De rug waarop Midwolda is ontstaan, loopt door tot in de Westwei. Binnen het huidige landgoed ligt het hoogste deel van de rug, in de Oostwei, op circa 2,4 m +NAP. De zandkop in het Midwolderbos ligt 2,8 m +NAP. De randen van de Westwei en die van de zuidelijke helft van het Midwolderbos liggen op circa 0 M NAP. Het borgterrein ligt circa 0,3m – NAP, De borg ligt op een kunstmatige verhoging van 1,0 m +NAP.

4.1.4 Water

In de jaren '70 van de 20e eeuw is dwars door het Midwolderbos een zijkanaal gegraven. Tot in 2009 waterde het oostelijke deel van het landgoed via het gemaal Huninga en dit kanaal af op het Nieuwe Kanaal. Ook het Midwolderbos en de Westweide waterden af op het Nieuwe Kanaal. Op aanbeveling van Het Groninger Landschap heeft het waterschap in 2010 een nieuw gemaal geplaatst ten zuidwesten van de recreatieplas. Het gemaal Huninga is buiten gebruik gesteld en verwijderd. Er is een waterkering gemaakt. Het water wordt nu langer in het gebied vastgehouden. Hierdoor zal rond de plassen en in de Westweide moeras ontstaan. Het landgoed is daarmee een functioneel onderdeel van de Robuuste verbindingzone 'Natte As' geworden. Naar verwachting zal de variatie in bodem en geomorfologie nu ook zichtbaar worden in de waterhuishouding.

4.2 Biotisch milieu

In de afgelopen beheerperiode zijn weinig systematische inventarisaties gedaan in het oorspronkelijke landgoed. Alleen de broedvogels zijn recent (2008) geïnventariseerd. Een gedetailleerd beeld schetsen van de huidige biotische waarden van het landgoed is daardoor voor dit beheerplan niet goed mogelijk en is voornamelijk gebaseerd op incidentele waarnemingen en oude rapporten. Van Meerland bestaan meer gegevens.

4.2.1 Broedvogels

In 2008 zijn de broedvogels op het landgoed geïnventariseerd. Door de afwisseling van bos, park, ruigte, akker en open water is het gebied voor een groot aantal vogelsoorten geschikt om te broeden. In totaal zijn 73 verschillende soorten vastgesteld, in 1501 territoria. 12 van deze soorten staan op de Rode lijst: graspieper, grauwe klauwier, grauwe vliegenvanger, kerkuil, kneu, koekoek, kwartelkoning, nachtegaal, paapje, slobend, spotvogel en veldleeuwerik. Een deel van deze soorten profiteert van de ontwikkelde struweelranden, de braakliggende akker en het ouder wordende bos.

Rond de borg broeden holenduif en kauwen. Hier zijn ook bosuilen waargenomen, waaronder een jong (Feenstra, 2008). In de werkschuur broedt een kerkuil. In de struweelrijke overgangen van bos naar grasland heeft in 2009 voor het eerst een grauwe klauwier gebroed. 's Winters leeft hier de klapekster (mondelinge mededeling S. Puijman).

4.2.2 Monumentale bomen en stinzeplanten

Op het borgterrein staan diverse monumentale bomen, waaronder de lindelaan ten westen van de borg (170 jaar). In het gazon en bij de parkeerplaats zijn een groot aantal verschillende soorten börgbloumkes aangeplant. Sneeuw-klokje, boerencrocus, winteraconiet en bosgeelster op het voorterrein, knikkende vogelmelk en sterhyacint bij de beuk aan de linkerkant van de borg.

Achter de borg staan bij de vijver Amerikaanse aronskelk en diverse variëteiten van de kievitsbloem. Bij de dode beuken groeit voorjaars-helmbloem. Het merendeel van de börgbloumkes is aangeplant bij de restauratie van de tuin in de jaren '80. Ze zijn inmiddels via verwilde-

ring (en mollen) overal in het gazon aanwezig en zelfs daarbuiten. In de vakken bij de parkeerplaats zijn diverse bollen van börgbloumkes zoals narcis gepoot.

Op de zolder van de borg zaten vleermuizen (Ecoplan, et al, 1982).

4.2.3 Midwolderbos

Het bos is eeuwenlang een productiebos geweest. Dit is op veel plekken nog zichtbaar door de uniforme aanplant van óf wintereik óf beuk óf Amerikaanse eik in rijen. Vanaf 1981 loopt een kudde Koniks in het bos. Door de begrazing met de paarden is stervend, aangevreten en dood hout in het bos gekomen.

De strakke rijenstructuur is op diverse plekken doorbroken en op sommige plekken kunnen struiken of kruiden ontkiemen. Op diverse plekken langs de rand van het bos is een struweelrijke overgang ontstaan. Hier groeien sleedoorn en meidoorn, bramen en enkele ruigtekruiden. Tussen deze struiken krijgen wilg en berk kans om uit te groeien.

De ondergroei in de bosvakken hangt onder andere af van de boomsoort die geplant is en de mate van licht die op de bodem doordringt. De begrazing speelt daarin een belangrijke rol. Op drogere delen bestaat de ondergroei van het bos uit klaverzuring en bosanemonen.

30 jaar geleden was het bos het leefgebied van onder andere ree, hermelijn, bunzing, vos, haas, konijn, egel, mol, rosse woelmuis en wezel (Ecoplan, 1982). Deze soorten komen waarschijnlijk nog steeds in het bos voor. In het bos is een dassenburcht aanwezig. De dassen voeden zich voor een belangrijk deel met de insecten en wormen die leven in de paardenmest. Ook de insecten die in het dode hout leven, vormen een belangrijke voedselbron voor de das.

Op sommige plekken zijn geleidelijke, struweelrijke overgangen ontwikkeld tussen bos en open gebied, tussen vochtige en droge milieus. De kleinschalige variatie in milieus is geschikt voor reptielen. Het is onbekend of daadwerkelijk reptielen aanwezig zijn. Het lijkt niet erg waarschijnlijk, aangezien in de directe omgeving geen populaties bekend zijn, die het terrein zouden kunnen bereiken. Hetzelfde

geldt voor meer bijzondere amfibieën. In het bos komen wel de algemene soorten kleine watersalamander, groene kikker (spec) en bruine kikker voor.

De struwelen langs de rand van het bos en het dode, stervende en aangevreten hout in het bos zijn belangrijk voor een groot aantal soorten insecten en paddenstoelen, waaronder de minder algemene soorten. Het aantal paddenstoelensorten bedraagt minstens 200 (www.groningerlandschap.nl).

4.2.4 Westweide

De Westweide is in de winter 2009/2010 grotendeels heringericht, waardoor de bestaande natuurwaarden tijdelijk zijn verdwenen.

4.2.5 Oostweide

Een deel van de Oostweide heeft enkele jaren braak gelegen. Hier broeden enkele bijzondere vogelsoorten: kwartelkoning, grauwe kiekendief, paapje, veldleeuwerik. De kerkuil die in de werkschuur broedt, foerageert vaak boven deze akkers. In de braakballen van de kerkuilen zijn in de periode 2002-2003 resten gevonden van: aardmuis, bosmuis, bosspitsmuis, dwergmuis, dwergspitsmuis, huismuis, huisspitsmuis, rosse woelmuis, veldmuis, waterspitsmuis (1x) en bruine rat (1x). Bosmuis en huisspitsmuis werden het meest aangetroffen.

4.2.6 NAM-locatie en Niesoordlaan

Het bosje rond de NAM-locatie en aan de Niesoordlaan bestaat uit dicht op elkaar geplante gewone es en zomereik, met daaronder hazelaar, meidoorn en sleedoorn. Door de relatief jonge leeftijd en het gebrek aan licht op de bodem (stakenfase – bos) is de biodiversiteit beperkt.

4.2.7 Plassengebied

In de winter verblijven diverse vogels op het water van beide plassen, waar onder futen en aalscholvers. In de rietzone verblijven onder andere blauwborst, kleine karekiet en rietgors (Feenstra, 2008). In de zone rond de recreatieplas is een goed ontwikkelde struweelvegetatie aanwezig, met open stukken, struiken en bomen. Rond de natuurplas is het terrein sterk verbost met voornamelijk wilg en berk. Op enkele plekken is een schrale vegetatie aanwezig. Hier groeien onder andere moeraswolfs-

klauw, blauwe knoop en ronde zonnedauw (www.groningerlandschap.nl). Langs het water groeien riet en grote lisdodde. In de poelen leven algemeen voorkomende amfibieën en diverse soorten libellen.

4.2.8 Meerland

Het Meerland ligt volkomen geïsoleerd in het Oldambtmeer. In het Meerland liggen drie verdroogde hoogveenruggen. Aan twee kanten is bos aangeplant. Aan één kant berk en els, aan de andere kant eik en wilg. Daarnaast is er spontane opslag van lijsterbes. Tussen de twee bosgebieden in ligt een open stuk, waarin een oud veenkanaal ligt. Dit kanaal is recent hersteld. Daarbij is ook een poel aangelegd.

Staatsbosbeheer heeft in het verleden enkele inventarisaties uitgevoerd en een groot aantal incidentele waarnemingen geregistreerd (Luijten). In het gebied zijn de volgende zoogdieren waargenomen: waterspitsmuis (1994), rosse woelmuis (1983), aardmuis (1983), veldmuis (1986), egel (1983, 1994), wezel (1986), bosspitsmuis (1986), haas, vos ree, dwergspitsmuis, bosspitsmuis, steenmarter en bunzing. In het begin van de 21e eeuw is een dassenpijp aangetroffen. In 1979, 1988, 1991 en 1997 zijn in het gebied broedvogelinventarisaties uitgevoerd. De meeste broedvogels zijn algemeen voorkomende soorten. De meest bijzondere soorten waren de bergeend, havik, buizerd, wielewaal en koekoek. In diverse jaren zijn losse waarnemingen gedaan van telkens één levendbarende hagedis. De laatste waarneming was in 2010 (S. Puijman). Ook de waarnemingen van amfibieën zijn incidenteel en betreffen enkele algemeen voorkomende soorten.

In 1999 zijn 114 soorten paddenstoelen waargenomen, waaronder bijzonder soorten. Meerland is daarmee één van de vijf rijkste paddenstoelgebieden van Oost-Groningen. In 1989, 1991 en 1996 zijn vegetatieopnamen gemaakt, waarbij als meest bijzondere soorten zijn waargenomen: gagel, dopheide, struikheide, liggend walstro, pluimzegge, zompzegge, zwarte zegge, pilvaren en wateraardbei. Lokaal komt de storingsindicator liesgras veel voor. Delen van het gebied zijn vergrast met pijpenstrootje. De pollen van deze plant vormen een aantrekkelijk verblijf en

jachtplaats voor de hagedissen. Verder groeien er veel algemeen voorkomende plantensoorten. Van libellen zijn alleen incidentele waarnemingen bekend. Dit betreft geen zeldzame soorten. In het gebied lag een monitoringsroute van dagvlinders. De enige zeldzame soort die is waargenomen is bruine vuurvlinder. In 1997 is de veldsprinkhaan negertje waargenomen. Voor zover bekend is dit de enige locatie in Groningen. Daarnaast zijn ook wekkertje en greppelsprinkhaan aangetroffen. Het betreft de op één na grootste populatie greppelsprinkhanen in Nederland. De waarnemingen van moerassprinkhaan uit 1994 zijn niet herhaald in de periode 1998-2002 (Luijten, 2003).

4.2.9 Robuuste verbindingzone

De oeverzone bestaat uit hooilanden en een rietkraag langs het water.

4.3 Aardkundige en cultuurhistorische waarden

4.3.1 Aardkundig

De drie verdroogde veenruggen in Meerland vormen het laatste stukje (verdroogd) hoogveen van de provincie Groningen. De ruggen liggen 2 m boven maaiveld en geven een goede indruk van de dikte van de veenlaag in dit gebied en hebben daardoor een bijzondere waarde.

4.3.2 Cultuurhistorisch

Rijksmonumenten en Historische buitenplaats

De Ennemaborgh was één van de grootste veenplaatsen van het Oldambt. De vervening gebeurde in lange smalle percelen, haaks op de ontginningsbasis. De vervening is in 1929 gestopt. In de ruilverkavelingen van de jaren '40 en '70 is het oorspronkelijke verkavelingspatroon grotendeels verdwenen. Alleen in de contouren van het Midwolderbos is de kenmerkende langgerekte en smalle vorm gaaf bewaard gebleven. Deze wordt door de opgaande beplantingen benadrukt en is in het open landschap goed zichtbaar. Het Meerland is het enige stuk land dat niet in cultuur is gebracht.

Op 11 mei 2005 is Landgoed De Ennemaborgh aangewezen als Historische Buitenplaats.

Onderdelen van het beschermde complex zijn:

- de borg;
- de parkaanleg;
- het koetshuis;
- het toegangshek.

De parkaanleg is van 'algemeen cultuurhistorisch belang' vanwege:

- de ouderdom;
- de extreem lange en smalle parkaanleg met zicht-as;
- de landschappelijk-visuele waarde in het omringende landschap' (de silhouetwerking van het hoog opgaande geboomte).

(Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 2005).

De borg, het koetshuis, het toegangshek en de beide arbeiderswoningen aan de Hoofdweg zijn een Rijksmonument.

Twee tuinstijlen

Kenmerkend voor het borgterrein is het feit dat de twee historische tuinstijlen, de Engelse landschapsstijl en de Barok, beide nog goed herkenbaar zijn. De Barokperiode overheerst wat betreft de symmetrische ruimtelijke opbouw en het toegepaste beplantingsmateriaal. Typische Engelse elementen zijn de stinzenplanten, de potkleiberg en de vijver.

4.4 Recreatieve betekenis

Op kaart 1 (z.o.z) zijn de aanwezige recreatieve voorzieningen ingetekend. De ijsbaan is aangegeven op de kaart in bijlage 1.

Kaart 1. Recreatieve voorzieningen: wandelroute (rode lijn), ruiterroute (paarse lijn), fietspad (gele lijn), parkeerplaatsen (P), hertenkamp (oranje vlak), Koetshuys (driehoek) en werkschuur (sterretje).

Bezoekers

Het is niet exact bekend hoeveel bezoekers op het Landgoed De Ennemaborgh komen. Jaarlijks worden circa 1000 bezoekers rondgeleid met de excursies. Het aantal mensen dat op het landgoed een wandeling maakt is daarvan een veelvoud. Met name in de weekenden wordt er veel gewandeld en gefietst (mondelijke mededeling S. Puijman).

Het hertenkamp trekt een groot aantal lokale bezoekers, voornamelijk moeders met jonge kinderen. 's Winters wordt bij voldoende vorst geschaatst op de ijsbaan.

Recreatie voorzieningen

Infrastructuur

Meerland is alleen toegankelijk met een gids, er zijn geen voorzieningen aanwezig. In de rest van het landgoed ligt in totaal 12 km halfverharding: fiets- en wandelpaden. Daarnaast loopt een ruiterroute door het Midwolderbos. Op het terrein rond en achter de borg is een wandelroute uitgezet. Er zijn drie folders over het

Landgoed De Ennemaborgh, waarvan twee met een wandelroute, zie literatuurlijst.

Excursies

Verspreid door het jaar vinden diverse excursies plaats. Terugkerende onderwerpen zijn de paddenstoelen in het Midwolderbos, Koniks en de veenruggen in Meerland. Ook vinden speciale kinderactiviteiten plaats, zoals waterbeestjes, sporen en prenten en knutselactiviteiten. Het Groninger Landschap heeft in 2011 een informatiepunt ingericht in Het Koetshuys.

Honden

Op Landgoed De Ennemaborgh zijn honden alleen aangeliend toegestaan.

Recreatieplas

De recreatieplas is uitgegeven in gebruik aan de gemeente. Aan de zuidkant is een strand aangelegd met speel- en ligweiden. Hier is een padenstelsel aangelegd met een pad naar het Midwolderbos. Recreatie wordt nu ontmoedigd, door gebrek aan onderhoud en door promotie van het zwemstrand in het Oldambtmeer.

Boomgaard

De boomgaard werd tot 2011 onderhouden door vrijwillige medewerkers van de pomologische vereniging. Deze kwamen 1x per jaar de bomen snoeien. Het beheer is overgenomen door de Vruchtbomenwacht van Landschapsbeheer Groningen. Het fruit en de noten uit de boomgaard mogen worden geplukt/geraapt door bezoekers.

5. EVALUATIE VAN HET GEVOERDE BEHEER

In dit hoofdstuk worden eerst de doelen uit het vorige beheerplan beschreven. In 5.2 worden de uitgevoerde beheermaatregelen omschreven. In de laatste paragraaf wordt dit beheer afgezet tegen de doelen: op welke manier heeft het beheer bijgedragen aan het behalen van de doelen en waar zijn kansen blijven liggen?

5.1 Doelen beheerplan 1982

Het beheer is in de vorige periode gericht geweest op:

- behoud en ontwikkeling van de natuurwetenschappelijke en landschappelijke waarden;
- behoud en versterking van cultuurhistorische waarden;
- handhaving van de huidige recreatieve functie en het grootste deel van de huidige landbouwkundige functie (Groninger Borgenstichting, 1982).

Het Groninger Landschap wilde een systeemgericht beheer, waarbij maatregelen worden genomen die ertoe leidden dat het oorspronkelijke ecosysteem zo dicht mogelijk wordt benaderd en zo veel mogelijk wordt behouden en versterkt (Groninger Borgenstichting, 1982).

Het beheer werd nadrukkelijk niet afgestemd op het behoud of de ontwikkeling van soorten. Gestreefd werd naar een parkachtig landschap met veel structuur, natuurlijke verjonging en goed ontwikkelde mantel-/zoomvegetaties, zoals in het New Forest in Groot-Brittanië, het Borkener Paradies (zie foto 1) en Hasbrucher Urwald in Duitsland (zie foto 2).

In het vorige beheerplan (Groninger Borgenstichting, 1982) zijn voor deze hoofddoelen per deelgebied gewenste ontwikkelingen geschetst.

Foto 1. Borkener Paradies

Foto 2. Hasbrucher Urwald

5.1.1 Algemeen

Voor het totale Landgoed De Ennemaborgh zijn in het vorige beheerplan de volgende beheerdoelen geformuleerd:

- Natuur scheiden van cultuurtechnische processen als ontwatering en bemesting.
- Bezoekersdruk zoneren door de ingangen aan één zijde te concentreren en de voorzieningen te zoneren. De grootste druk bij de borg, de natuurplas wordt volledig rustgebied.
- Zo weinig mogelijk verstoren van het silhouet van het langgerekte parkgebied en bos-/natuurgebied.
- Bebouwing en opgaande beplantingen in het gebied van de voormalige inbraak van de Dollard (ten noorden van de Hoofdweg) zijn ongewenst.
- Streven naar zelfregulatie met behulp van extensieve begrazing. Op borgterrein en wegbermen vervangende beheermaatregelen.

5.1.2 Borgterrein/parkgebied

Voor het borgterrein golden 2 hoofddoelen:

- Behoud en versterking van de cultuurhistorische waarden.
- Behoud en ontwikkeling van landschappelijke waarden: de ruimtelijke structuur, parkbomen, laanbomen en struiken die bepalend zijn voor de ruimtelijke structuur en het stinsemilieu.

5.1.3 Bos-/natuurgebied

In het beheer moest worden gestreefd naar een zichzelf regenererend, zo gevarieerd mogelijk bossysteem. Het gehele gebied moest zo mogelijk integraal worden beheerd. Het beheer viel uiteen in vier onderdelen:

Milieubouw

Een belangrijk doel in het vorige beheerplan was het herstellen van de natuurlijke afwatering, waarbij de te sterke nivellering zou worden opgeheven. De waterstanden moesten zodanig worden dat nattere vegetaties 10-15% van het terrein uit gaan maken.

Structuurregulatie

Het beheer van het bos was gericht op het behoud en met name de ontwikkeling van ecologische waarden op basis van zelfregeneratie, middels een beheer van "niets doen". Voor de eerste 5-10 jaar waren maatregelen voorgenomen om de structuurvormende processen in de bospercelen op korte termijn op gang te brengen.

Graasbeheer

Het beheer van het bos moest alleen uit integrale begrazing bestaan, zoveel mogelijk een equivalent van een natuurlijke, niet door de mens beïnvloede begrazing. Het doel was een graasdruk handhaven waarbij tenminste 50% van het begraasde gebied een boomvegetatie heeft met een kroonsluiting van minimaal 60%. De open, boomloze vegetaties beslaan minstens 25% van het totale gebied. Met het graasbeheer werd gestreefd naar behoud van aanwezige natuurwaarden en het verhogen van de biodiversiteit.

5.1.4 Landbouwgebied

Ook het beheer van het landbouwgebied was gericht op het behoud en het ontwikkelen van ecologische waarden. Dit geldt dan voor de niet-landbouwgronden. In het vorige beheer-

plan is gesteld dat de 180 ha landbouwgrond verpacht blijft, in verband met de hieruit voortvloeiende inkomsten.

Met extensief beheer van de wegbermen en slootkanten worden kosten bespaard en soortenrijke ruigtes ontwikkeld. Begrazing van de beplantingsstroken zou bijdragen aan de biodiversiteit ter plekke.

5.1.5 Faunabeheer

In het vorige beheerplan was sprake van het introduceren van een deel van de gewenste potentiële fauna. Het ging daarbij om soorten die waarschijnlijk niet zelfstandig Landgoed De Ennemaborgh zouden kunnen bereiken. Dit betekende dat een visie ontwikkeld moest worden op (her-)introductie van soorten, waaronder das en eekhoorn.

5.1.6 Wegen en waterlopen

Voor de wegen en waterlopen in het gebied is in het vorige beheerplan opgenomen dat de toenmalige functies daarvan behouden moeten blijven. Enkele wegen zouden worden omgevormd tot zandpad. Chemische bestrijdingsmiddelen zijn niet meer gewenst. Geen al te hoge recreatiedruk, met name recreatie gericht op de paarden en verblijfsrecreatie, was niet gewenst.

5.1.7 Recreatie

Het Groninger Landschap wilde in het begin van de beheerperiode door middel van publieksbegeleiding contact tussen publiek en grazers zo veel mogelijk voorkomen.

5.1.8 Onderzoek en documentatie

Begrazingsbeheer met paarden was in 1982 nieuw in Nederland. Daarom is in het vorige beheerplan geadviseerd de biologische ontwikkelingen regelmatig te evalueren aan de hand van inventarisaties. Daarnaast is gesteld dat ten behoeve van natuurbehoud fundamenteel onderzoek en toegepast wetenschappelijk onderzoek gewenst was.

Daarnaast is aangegeven dat onderzoek gewenst is naar:

- flora en fauna
- bosstructuur
- bodem
- hydrologie
- ontbrekende fauna-elementen
- introductie origineel plantengen materiaal.

5.2 Beheer in 1982-2011

De inrichtings- en beheermaatregelen van de afgelopen periode zijn niet systematisch vastgelegd, waardoor een overzicht van de uitgevoerde beheermaatregelen ontbreekt.

In deze paragraaf is aangegeven waaruit het beheer in de afgelopen 20 jaar op hoofdlijnen uit heeft bestaan. Daarbij is de structuur uit 5.1 aangehouden en tegelijk de verdeling in deelgebieden (bijlage 1).

5.2.1 Abiotisch milieu

Gemaal opgeheven

Mede op aanbeveling van Het Groninger Landschap heeft het waterschap het gemaal Huninga in 2009 opgeheven en een nieuw gemaal geplaatst ten zuiden van Landgoed De Ennemaborgh, in een nieuw gegraven kanaal bij de A7. Het Groninger Landschap heeft financieel bijgedragen aan de aanleg van het gemaal. Dit gemaal heeft geen invloed op de ontwatering van het landgoed.

Vertraagde afvoer door Westweide

In de winter 2009/2010 is de Westweide heringericht. De door de weide lopende watergang is daarbij gedempt. Hiervoor in de plaats is ten noorden van het perceel een kortere sloot gegraven, in aansluiting op het Nieuwe Kanaal. Hierdoor is in de Westweide een vertraagde, meer natuurlijke waterafvoer ontstaan.

5.2.2 Biotisch milieu

5.2.2.1 Borgterrein

In 1987 zijn de tuin en de 'overtuin' met parkeerplaats heringericht. Het oorspronkelijke ontwerp (Copijn, 1983) is daarbij niet geheel uitgevoerd. In de tuin zijn de Engelse en Barokke elementen hersteld, het ontwerp van de 'overtuin' sluit hierop aan. Het beheer van de tuin is de afgelopen periode gericht geweest op behoud van deze inrichting.

Een groot deel van de voorgenomen maatregelen is in ieder geval gedeeltelijk of eenmalig uitgevoerd.

De gracht is in 2007 gebaggerd. De toevoerende waterleiding, de ijsbaansloot, is in 2009 ver-

legd. Omdat het water niet via vrij verval in de gracht komt, wordt jaarlijks een pomp gebruikt.

Vanaf 1973 wordt het gazon, met de börgbloumkes, na de langste dag gemaaid. De aantallen stinzeplanten zijn in de afgelopen periode sterk toegenomen (mondelinge mededeling D. Brul).

5.2.2.2 Bos/natuurgebied

Het beheer van het bos was in de afgelopen 23 jaar gericht op het behoud en de ontwikkeling van ecologische waarden.

Milieubouw

Zie 5.2.1. Een groot deel van de watergangen is doorwaadbaar gemaakt voor de Koniks.

Structuurregulatie

Het beheer van het bos en het natuurgebied bestond in de afgelopen periode uit begrazing en 'niets doen', zie paragraaf *Graasbeheer*. Bij de start van het begrazingsproject zijn op diverse plekken kunstmatige ingrepen gedaan om de ontwikkeling van variatie in structuur te stimuleren. Een systematische verslaglegging is daarvan niet gedaan. De effecten van de maatregelen zijn nu niet meer terug te vinden (mondelinge mededeling S. Puijman).

- Plassengebied:

Het deel van de recreatieplas dat toegankelijk is voor recreanten, is onderhouden door de voormalige Gemeente Scheemda. De laatste jaren is het onderhoud sterk versoerd of zelfs achterwege gebleven. Het westelijke deel van de oever is onderdeel van de begrazingseenheid. Hier zijn gevarieerde struwelen ontstaan, met open stukken.

De natuurplas is in 1991 aangelegd. Daarvoor is 20 ha grond tot op de keileemlaag afgegraven. Rond de plas is de voedselrijke bovenlaag afgegraven, ter bevordering van een schrale vegetatie en moerasontwikkeling. Het Groninger Landschap streeft hier naar een natuurlijke ontwikkeling van de natuurplas, waarbij een extensieve begrazing met Koniks voor een grotere variatie in structuur moet zorgen (Klooker et al, 1999). De Koniks hebben sinds 1994 toegang tot het gebied.

- Westweide:

In 2010 is de Westweide heringericht. De watergang door het gebied is gedempt. Daarnaast is in het noorden een plas aangelegd. Grote delen van de Westweide zijn geplagd. Langs het Midwolderbos is struweel aangeplant.

Op de hogere delen wordt het natuurbos dus uitgebreid, met struweel en open delen. Op de lagere delen kunnen zich bloemrijke en schrale graslanden ontwikkelen. Door de herinrichting begint de natuurontwikkeling in Westweide opnieuw. Het gebied blijft onderdeel van de integrale begrazingseenheid (Riemersma, 2005).

- Meerland:

Het beheer van Meerland is in 2003 overgenomen van Staatsbosbeheer. Het gebied werd en wordt permanent begraasd door een kleine kudde Drentse heideschape. Hierdoor blijft het midden gedeelte van het gebied open.

De schape hebben geen toegang tot het westelijke bos. In 2005 zijn de centrale watergang en de poel gebaggerd en vergroot. In het bos zijn geen beheermaatregelen uitgevoerd. Bij de veenruggen groeit gagel. Deze plekken zijn uitgerasterd, om de groeiplaats te behouden.

- Oeverzone Oldambtmeer:

In 2004 is de aanleg van het Oldambtmeer gestart. De oeverzone langs het Oldambtmeer werd in tot 2009 door het Waterschap geklepeld. Het Groninger Landschap heeft het beheer in 2009 overgenomen en het als hooiland verpacht.

Graasbeheer

Vanaf het begin van de jaren '80 wordt geen hout meer gekapt en blijft dood hout liggen. In 1981 is gestart met begrazing van het Midwolderbos met Koniks. Eind 1993 is één integrale begrazingseenheid ontstaan van 170 ha.

In juli 1988 is een selectieprocedure van de paarden gestart. In 1993 is deze selectieprocedure aangepast, zie bijlage 5. Besloten is daar één dier per 4-6 ha te laten lopen.

Kern van de selectieprocedure:

- In de kudde blijft de verhouding hengst : merrie = 1 : 1;
- In de kudde blijft variatie in leeftijd;
- Voorkeur voor het verwijderen van 'subgroepen';
- Bij afwezigheid van 'subgroepen' bij voorkeur verwijderen van 1,5 jarigen (zie ook 2e punt).

Tot op heden wordt met de procedure uit 1993 gewerkt, met één aanpassing. Oorspronkelijk zou jaarlijks het aanwas getal worden verwijderd. Sinds 2001 vindt de selectie elke 3-4 jaar plaats. Het aantal dieren varieert tussen de 28 en 42. Het aantal dieren blijft dus binnen de 4-6/ha.

De paarden worden gechipt nadat dit in 2004 verplicht werd gesteld.

In 2008 is de kudde paarden vervangen door een andere. De dieren waren te zeer op mensen gericht.

Tijdens strenge winters werden de dieren bijgevoerd. In 2010 is een notitie opgesteld waarin het beleid ten aanzien van het bijvoeren onder winterse omstandigheden is vastgelegd, zie bijlage 5.

5.2.2.3 Landbouwgebied

Op dit moment is 121 ha landbouw grond als zodanig verpacht. Een deel gronden die in het vorige beheerplan in landbouwkundig gebruik waren zijn ingericht (Westweide) of verkocht aan de Blauwestad b.v.. Daarnaast zijn diverse gronden verworven, onder andere in de Oostweide.

- Bermen en sloten:

De bodem en het talud van de schouwsloten worden jaarlijks gemaaid. De overige sloten worden alleen onderhouden wanneer sprake is van ongewenste situaties. De bomen langs de Rijslaan en Hora Siccamaweg worden regelmatig opgesnoeid en de bermen van deze wegen geklepeld. De ruiterroute langs de Hora Siccamaweg wordt in de zomer elke 4 weken geklepeld.

- **Bepantingsstroken:**

In de singel en het bosje rond de NAM-locatie en aan de Niesoordlaan zijn in de afgelopen periode geen maatregelen uitgevoerd. Daardoor bevindt het bosje zich nu in een monotone stakenfase.

- **Oostweide:**

Door de ontwikkeling van de Blauwestad heeft Het Groninger Landschap de akkers in de Oostweide versneld kunnen aankopen. Deze akkers worden nu verpacht. De Oostweide is grotendeels in landbouwkundig gebruik. Daarbij gelden de volgende voorwaarden:

- Verbod op gebruik van kunstmest en drijfmest.
- Verbod op grondontsmetting.

5.2.2.4 Faunabeheer

In de afgelopen beheerperiode is geen visie opgesteld voor introductie van soorten. Soortgerichte maatregelen zijn niet uitgevoerd, met twee uitzonderingen:

- In 2010 is het voormalige paardenviaduct omgebouwd tot verblijfplaats voor vleurmuizen.
- Begin 2010 is langs de oeverzone een dassenraster geplaatst, van de nog aan te leggen veetunnel tot aan het viaduct bij Reiderwolde. In 2011 is ook langs de zuidkant van het bos een dassenraster geplaatst.

5.2.2.5 Wegen

De gemeente heeft de parkeerplaats aan de Rijslaan gesloten voor gemotoriseerd verkeer, door het verplaatsen van het toegangshek. De Sebo Ennemaweg / Boslaan is ook afgesloten voor gemotoriseerd verkeer.

De aanwezige ruiterroute is door de aanleg van de Blauwestad onderbroken. Het Groninger Landschap heeft de route aangepast.

De ruiterroute is vanwege het territoriale gedrag van de konik-hengsten verlegd, buiten het begrazingsgebied. De ruiterroute wordt jaarlijks geklepeld om deze toegankelijk te houden.

5.2.2.6 Recreatie en voorlichting

Bij de ingangen van het begraasde gebied zijn bordjes geplaatst met daarop de 'spelregels', zoals voldoende afstand houden en honden aan de lijn. Bij het gazon voor de borg staat één bord met informatie over enkele stinzenplanten.

Bij de parkeerplaats langs de hoofdweg en bij de ingang in het zuidwesten van het landgoed staat een groot informatiebord met een plattegrond en algemene informatie over het landgoed.

Jaarrond worden in het terrein diverse excursies georganiseerd. Deze worden voornamelijk voorbereid en begeleid door vrijwillige medewerkers van Het Groninger Landschap. Enkele vrijwillige medewerkers monitoren de flora en fauna en het waterpeil in het gebied.

Afgezien van Meerland, is het terrein volledig opengesteld voor fietsers en wandelaars. Het gebied is afgesloten voor gemotoriseerd verkeer. In de afgelopen periode zijn op de paden halfverhardingen aangelegd. Daarnaast zijn routes aangelegd en verlegd en in het Nieuwe Kanaal zijn kanosteigers aangelegd.

Het toezicht wordt gedaan door een Buitengewoon Opsporings Ambtenaar (BOA), die op diverse terreinen van het Groninger Landschap werkt.

5.2.2.7 Onderzoek en documentatie

In de afgelopen periode zijn de voorgenomen natuurwetenschappelijke onderzoeken deels uitgevoerd.

5.2.3 Aardkundige en cultuurhistorische waarden

Aardkundige / geomorfologische waarden

De Lionsclub Appingedam-Delfzijl en Winschoten verwijderen om de paar jaar de opslag op de veenruggen in het Meerland om het uiteenvallen van de ruggen te voorkomen.

Gebouwen

De gebouwen op het borgterrein zijn begin jaren '80 gerestaureerd. Voor het beheer van alle gebouwen is in 2008 een Werkplan opgesteld, voor 2009 en 2010-212 (Gebouwenbeheer, 2008).

Het Groninger Landschap heeft voor Landgoed De Ennemaborgh de status van monument aangevraagd, Het besluit daartoe is genomen op 11 mei 2005 (zie 4.2.2).

In de afgelopen beheerperiode heeft Het Groninger Landschap één boerderij aan de Sebo Ennemaweg verkocht aan Blauwestad b.v., die de boerderij heeft gesloopt. De bijbehorende gronden zijn pachtvrij gemaakt en in eigendom van Het Groninger Landschap gebleven. Het Groninger Landschap heeft een vergoeding voor de pachtderiving gekregen.

5.3 Eindevaluatie van het gevoerde beheer

De uitgangssituatie is in of kort na 1982 niet schematisch of systematisch vastgelegd. In 2009 is een monitoringsplan opgesteld (zie bijlage 10). Door het systematisch volgen van de ontwikkelingen van het gebied ten aanzien van flora, fauna en bosstructuur kan het beheer elke 6 jaar worden geëvalueerd.

In de afgelopen periode is wel een globale inventarisatie van de vegetatie gedaan. In de periode tot nu toe zijn zeer weinig systematische inventarisaties uitgevoerd. Alleen een broedvogelinventarisatie in 1980 en 2008 en diverse inventarisaties in Meerland. Daardoor bestaat van de meeste soortgroepen geen actueel beeld van het voorkomen binnen het landgoed. Ook is er geen beeld van de vegetatiestructuur. Daarnaast zijn de beheermaatregelen niet systematisch vastgelegd.

Dit alles maakt een systematische evaluatie van het beheer niet goed mogelijk. Deze paragraaf geeft daarom een globale evaluatie van het beheer van de afgelopen 20 jaar. De evaluatie is gebaseerd op mondelinge mededelingen van de huidige beheerder en op waarnemingen van de adviseurs van Eelerwoude in het veld (expert judgement). Daarbij is zoveel mogelijk dezelfde structuur aangehouden als in de vorige paragraaf.

5.3.1 Abiotiek

Waterhuishouding meer natuurlijk

Het verplaatsen van het gemaal en het herinrichten van de Westweide hebben positieve gevolgen voor de waterhuishouding van het totale landgoed. Het water blijft nu langer in het gebied aanwezig en is gescheiden van het landbouwwater. De nivellering zal in ieder geval deels zijn opgeheven. De variatie in bodemsamenstelling zal zichtbaar worden in de variatie

in drassigheid en de daarop reagerende vegetatie. Ook daarin zal meer variatie ontstaan, waaronder moerasvegetatie.

Door het ontbreken van een recente inventarisatie is het onduidelijk of de gewenste bedekingspercentages van vegetaties zijn gehaald. Ook ontbreken gegevens over de waterkwaliteit en de eventuele veranderingen daarvan.

5.3.2 Biotiek

5.3.2.1 Borgterrein

Het borgterrein is goed bewaard gebleven. Met het opnieuw inrichten van de tuin en de parkeerplaats / 'overtuin' is het terrein ten opzichte van de vorige periode versterkt. Ook het plaatsen van de ophaalbrug achter de borg, heeft het terrein versterkt.

Van de voorgenomen inrichtingsmaatregelen en de bijbehorende beheermaatregelen is maar een deel uitgevoerd. De maatregelen die wel zijn uitgevoerd, zijn vaak minder frequent uitgevoerd dan noodzakelijk voor een 'verzorgd', 'strak' uiterlijk. Door dit relatief extensieve beheer van het borgterrein is het terrein minder versterkt dan gewenst en dan mogelijk.

De maatregelen die niet zijn uitgevoerd hebben veelal betrekking op het onderhoud van solitaire bomen en de lanen. Bij de laanbomen lijkt eerder sprake te zijn geweest van vormsnoei dan van laanbeheer. Ook zijn enkele bomen aangeplant op een locatie die minder geschikt is voor de ontwikkeling van (monumentale) lanen en is bij de oprijlaan sprake van slechte herkomst van het materiaal. Daarnaast hebben de inrichting van het hertenkamp en de ontwikkeling van het gemengde bosje juist het uiterlijk van het borgterrein 'verrommeld'.

Op het terrein direct rond het huis belemmert de hoogte van de hagen het zicht op de diverse compartimenten van de tuin. Hierdoor is de eenheid van de tuin niet optimaal beleefbaar.

5.3.2.2 Bos/natuurgebied

Milieubouw

Zie 5.3.1

Structuurregulatie

Het is niet mogelijk de voorgenomen beheer-maatregelen ter verhoging van de structuur te evalueren.

- **Midwolderbos:**

De begrazing van het Midwolderbos, de Westweide en het plassengebied heeft geleid tot meer structuur en variatie (mondelinge mededelingen en expert-judgement). Het aandeel staand en liggend dood hout is toegenomen, in het bos zijn meer open plekken ontstaan en langs de randen van bos en plas zijn op diverse plekken soortenrijke struwelen ontstaan.

Uit de broedvogel inventarisatie van 2008 blijkt dat het op het landgoed een groot aantal, goed ontwikkelde milieus voorkomt. Landgoed De Ennemaborgh is vogelrijk, met een groot aantal Rode Lijstsoorten. Er is een hoge dichtheid aan broedvogels van oud(er) loofbos en een groot aantal soorten (en aantallen) die broeden in structuurrijke bosranden. Ook vogels van goed ontwikkelde ruigtes, struik- en/of kruidlagen zijn veel aanwezig. Opvallend is het grote aantal kritische akkersoorten, waaronder kwartel en kwartelkoning (3 paren, landelijke populatie bestaat uit circa 100 paren). Tenslotte is een groot aantal soorten van goed ontwikkelde rietzomen en van open water aanwezig.

Het aantal holenbroeders is ten opzichte van de inventarisatie in 1980 sterk toegenomen, wat een gevolg zal zijn van het ouder worden van het bos en de aanwezigheid van meer dood en minder vitaal hout. De grotere soortenrijkdom en het grote aantal Rode Lijstsoorten in 2008 wijst op een toename van structuurvariatie, ondermeer in bosranden.

Binnen de mogelijkheden die in de afgelopen periode beschikbaar waren is een zo veel mogelijk zelfregulerende ecosysteem ontstaan, waar zonder menselijk ingrijpen een groot aantal dieren en plantensoorten op af is gekomen.

Door de toegenomen variatie in de structuur is de biodiversiteit toegenomen. Zo zijn in de dode en aangevreten bomen en in de paar-

denmest leven een groot aantal zwammen en insecten, inclusief hun predatoren. Daarmee is de ontwikkeling naar het streefbeeld ingezet en de biodiversiteit verhoogd.

- **Natuurplas:**

Rond de natuurplas is de variatie in structuur minder groot. De doeltypen hebben zich niet gevestigd. Dit is grotendeels te wijten aan een gebrek aan zaadbronnen (Klooker, 1999). De opslag heeft een vrij monotone leeftijdsopbouw. Begrazing door de paarden leidt tot onvoldoende variatie. Het beheer van 'niets doen' zal pas op de lange termijn tot meer structuurvariatie leiden, wanneer door natuurlijke processen open plekken ontstaan. De biodiversiteit is hier voorsnog laag.

- **Westweide:**

Met de inrichting van de Westweide is een uitgangssituatie ontstaan voor de ontwikkeling van een structuurrijk gebied met hoge biodiversiteit. De inrichting past bij de gestelde streefbeelden van een structuurrijk parkland-schap.

- **Meerland:**

Er zijn geen exacte gegevens bekend over het beheer van Meerland. Uit de beschikbare inventarisatie gegevens blijkt dat de abiotische omstandigheden nog steeds bijzonder zijn, ondanks de verder gaande verdroging. In hoeverre die omstandigheden zijn beïnvloed door het beheer, is niet te zeggen.

- **Robuuste Verbindingszone:**

Het landgoed heeft jarenlang als een eiland in een intensief landbouwgebied gelegen. Nu ligt het aan de rand van het Oldambtmeer als onderdeel van de Groene Ring. Deze ring verbindt straks de bestaande en nieuwe natuurgebieden rond het Oldambtmeer met elkaar. Daarnaast vormt het een belangrijke schakel in de Robuuste ecologische verbindingszone tussen het Fries-Groningse merengebied en het Eems-Dollardgebied, de Natte As (Expertisecentrum LNV, 2001). Wanneer de verbinding over het Verbindingskanaal is gerealiseerd, is de geïsoleerde ligging van Landgoed De Ennemaborgh opgeheven. Dit maakt uitwisseling tussen populaties en de vestiging van nieuwe soorten mogelijk, waardoor de biodiversiteit zal toenemen.

Het waterschap klepelde de oeverzone. In 2009 heeft Het Groninger Landschap het beheer overgenomen. Het land wordt verpacht als hooiland.

Graasbeheer

Het graasbeheer is grotendeels volgens plan uitgevoerd, met goede resultaten, zie *structuurregulatie* (hierboven). Het begraasde oppervlak is toegenomen, Het is niet gelukt voldoende afstand tussen paarden en mensen te bewaren, waardoor de noodzaak ontstond de kudde te vervangen

5.3.2.3 Landbouwgebied

Door het uitblijven van beheer van de singel in de Oostweide, de NAM-locatie, het bosje langs de Niesoordlaan de sloten en beplantingsstroken, is de gewenste verhoging van de biodiversiteit niet bereikt. Het gaat dan op de singel in de Oostweide, de NAM-locatie en het bos aan de Niesoordlaan (zie bijlage 1). Systematische gegevens ontbreken over de veranderingen in biodiversiteit in het gebied. Maar de autonome ontwikkelingen in dergelijk jonge beplantingsstroken en bermen is over het algemeen niet zodanig, dat deze de biodiversiteit verhogen.

5.3.2.4 Faunabeheer

Het versterken van de biodiversiteit door middel van (her)introductions is achteraf in ieder geval voor een deel niet noodzakelijk gebleken. De das bleek al op het terrein aanwezig en een groot aantal mobiele soorten, waaronder veel vogels, heeft het terrein zelf bereikt. Eekhoorn is in de omgeving aanwezig en kan via de verbindingzones op termijn het landgoed bereiken. Het is niet te verwachten dat de eekhoorn zich daadwerkelijk vestigt op Landgoed De Ennemaborgh. Op het landgoed zijn vrijwel geen naaldbomen aanwezig.

5.3.2.5 Wegen en watergangen

Het is gelukt het landgoed verkeersluwer te maken. De toegankelijkheid van de paden rond de borg is toegenomen door het aanleggen van de halfverharding. Doordat sommige stukken rond de borg een ander type verharding hebben, is de uitstraling daarvan onder het gewenste niveau gebleven.

5.3.2.6 Recreatie en voorlichting

De verhouding tussen recreanten en paarden is verbeterd. Toch kwamen in 2005 conflict-situaties voor, wat heeft geleid tot het vervangen van de kudde.

Door de ontwikkeling van de Blauwestad met het Oldambtmeer wordt een toename aan recreanten verwacht. Het Groninger Landschap heeft in het Convenant Blauwe Stad toegezegd mee te werken aan kleinschalige toeristische voorzieningen. Bovendien wil Het Groninger Landschap haar terreinen zoveel mogelijk openstellen. De ligging van de parkeerplaatsen aan de rand van De Ennemaborgh zorgt voor een zonering van de recreatiedruk. De externe ontwikkelingen en het huidige openstellingsbeleid van Het Groninger Landschap hebben er toe geleid dat het landgoed beter toegankelijk en aantrekkelijker is voor recreanten.

De informatievoorziening over het beheer is beperkt tot beide ingangen aan de rand van Landgoed De Ennemaborgh. De meeste bezoekers zijn deze informatie vergeten zodra zij in het gebied lopen. Enkele informatieborden in het gebied zelf kunnen beter bijdragen aan informatie over het beheer (bijv. Koniks, stinzeplanten).

5.3.2.7 Onderzoek en documentatie

Alleen in de begin periode is de begrazing met Koniks onderzocht (Stockmann 1985 en 1987)). Vervolg onderzoek naar de inzet van Koniks in het bosbeheer is niet uitgevoerd. Het Groninger Landschap was de eerste beheerder die deze paarden inzette en had dus als eerste het effect ervan kunnen beoordelen.

5.3.3 Aardkundige en cultuurhistorische waarden

Aardkundige/geomorfologische waarden

Voor zover bekend is de toestand van de veenruggen in Meerland niet drastisch veranderd. Exacte gegevens hierover ontbreken.

Gebouwen

De cultuur historische waarden van het landgoed zijn geborgd met status als Rijksmonument.

Silhouet

Het opgestrekte silhouet van het oorspronkelijke bos is in de afgelopen periode goed in stand gebleven.

5.3.4 Conclusies

De belangrijkste conclusie is dat een systematische evaluatie van het beheer niet mogelijk is door het ontbreken van gegevens.

Voor zover te bepalen zijn de hoofddoelen uit het vorige beheerplan goed gehaald, met name door acties in de laatste jaren:

- Het begrazingsbeheer heeft bijgedragen aan het behoud en de ontwikkeling van natuurwetenschappelijke en landschappelijke waarden. De ontwikkeling is ook gestimuleerd door de inrichting van de Westweide.
- De herinrichting van de tuin en de aanvraag van de monumentenstatus draagt bij aan het behoud en de versterking van de cultuurhistorische waarden.
- De recreatieve voorzieningen zijn minstens op het uitgangsniveau gehandhaafd, paden zijn voorzien van halfverharding, de voorlichting kan uitgebreider.
- Het systeemgerichte beheer heeft geleid tot een zelfstandige ontwikkeling in de richting van een parkachtig landschap met veel structuur.
- De natuurgebieden zijn nu grotendeels gescheiden van culturele processen.
- Het opgestrekte silhouet is behouden gebleven en de Dollardpolder niet bebouwd.

Een deel van de voorgenomen maatregelen uit het vorige beheerplan is niet uitgevoerd. Met name de meer gedetailleerdere doelen zijn hier en daar niet gehaald. De belangrijkste zijn:

- Systematische inventarisaties van flora en fauna en (effecten van) beheermaatregelen.

- Te weinig intensief beheer van diverse cultuurhistorische waarden op het borgterrein, waaronder lanen en compartimenten.
- Structuur en schrale vegetatie rond de natuurplas door het ontbreken van zaadbronnen en door uitblijven van effecten van begrazing.
- Uitblijven van beheer van groene elementen in landbouwgebied.

In het proces van de ontwikkeling van de Blauwestad heeft Het Groninger Landschap gezorgd voor een verbinding van het landgoed met andere natuurgebieden. De ligging in de Groene Ring maakt Landgoed De Ennemaborgh robuuster en daarmee nog waardevoller.

6. BELEIDSKADERS EN EXTERNE ONTWIKKELINGEN

Het Rijk, de provincie en de gemeente hebben elk beleid dat van invloed is op het beheer van Landgoed De Ennemaborgh. De kaders uit dit beleid worden in dit hoofdstuk geschetst. Ook zijn enkele ontwikkelingen buiten Landgoed De Ennemaborgh beschreven, die van invloed zijn op het beheer en de in hoofdstuk 8 te maken keuzes.

6.1 Rijksbeleid

Monumentenwet

Het Rijk heeft in de Monumentenwet 1988 regels opgesteld voor Rijksmonumenten. In deze wet is onder andere vastgelegd aan welke voorwaarden een object of gebied moet voldoen om voor bescherming in aanmerking te komen. Voor het verbouwen of restaureren van een monument is een monumentenvergunning nodig. De borg met het koetshuis, de parkaanleg en het toegangshek en de twee arbeiderswoningen (Hoofdweg 69 en 71) staan op de lijst van beschermde monumenten. Daarnaast is het geheel van borg, koetshuis, park en toegangshek aangewezen als Historische Buitenplaats.

De aanwijzing als Monument heeft voor het beheer en gebruik van het landgoed geen gevolgen, mits de cultuurhistorische waarden gerespecteerd worden en het monument door beheer en gebruik niet wordt beschadigd. De bescherming beperkt zich tot de grenzen van het complex, zoals aangegeven op de bij de aanwijzing behorende kaart. Voor het onderhouden van monumenten en Historische Buitenplaatsen bestaan subsidieregelingen.

Ecologische Hoofd Structuur (EHS)

Het hoofddoel van het ruimtelijk beleid voor de EHS is het bijdragen aan een samenhangend netwerk van kwalitatief hoogwaardige natuurgebieden en natuurrijke cultuurlandschappen door bescherming, instandhouding en ontwikkeling van de aanwezige bijzondere ruimtelijke waarden en kenmerken. Binnen de ecologische hoofdstructuur geldt de “nee, tenzij”-benadering. Dit houdt in dat bestemmingswijziging niet mogelijk is als daarmee de

wezenlijke kenmerken of waarden van het gebied significant worden aangetast, tenzij er geen reële alternatieven zijn en er sprake is van redenen van groot openbaar belang. In uitzonderlijke gevallen zijn er mogelijkheden als er mitigerende maatregelen worden genomen. De EHS biedt kansen voor natuurontwikkeling door middel van de regeling SNL.

Boswet

De Boswet van 1961 is opgesteld ter bewaring van bossen en andere houtopstanden. Voor alle houtopstanden die onder de Boswet vallen (meer dan 10 are of meer dan 20 bomen in een rij) kan een herplantplicht worden opgelegd. De te vellen houtopstanden kunnen niet door de aanleg van een ander type natuur worden gecompenseerd.

6.2 Provinciaal beleid

POP 2009

Volgens het POP (Provincie Groningen 2009) levert het cultureel erfgoed een duidelijk maatschappelijk en economisch gewin op en in belangrijke mate bijdraagt aan de identiteit van de provincie. Het levert een bijdrage aan de leefbaarheid, de sociale cohesie, de attractiewaarde, het toerisme en het vestigingsklimaat. Betrokkenheid van inwoners bij het erfgoed creëert verantwoordelijkheidsgevoel voor de (toekomst van de) omgeving. GS willen de rijkdom, dynamiek en de identiteit van de provincie zichtbaar maken door verhalen van en over Groningen in hun samenhang en context te presenteren.

EHS

In bijlage 6 is een kaart opgenomen van de provinciale EHS. Het gehele landgoed behoort tot de EHS, inclusief de Oostweide. Door het landgoed loopt het tracé van een Robuuste ecologische Verbindingszone (RVZ) van het Hondshalstermeer, via de Blauwestad langs de

Pekel Aa naar Nieuweschans en Nieuwe Statenzijl. Deze zone moet bestaan uit graslanden, moerassen, struwelen en grotere en kleinere wateren. De doelsoorten zijn bever,

otter, grote karekiet en roerdomp. Wanneer er voldoende draagvlak bestaat voor concreet uitgewerkte onderdelen van een verbindingszone, worden deze begrensd in het Gebiedsplan Groningen.

De RVZ maakt weer onderdeel uit van de 'natte As', Natte As: een verbinding tussen de Zeeuwse Delta/Biesbosch en het Lauwersmeer. Op bijlage 6 is deze weergegeven als 'zoekgebied RVZ'.

Natuurdoeltypen

De kaart in bijlage 7 geeft de natuurdoeltypen aan voor 2011.

6.3 Gemeentelijk beleid

Per 1 januari 2010 is de gemeente Scheemda opgegaan in de nieuwe gemeente Oldambt. In de concept Toekomstvisie (Gemeente Oldambt, 2009) noemt deze gemeente zichzelf 'een rijzende ster als recreatiegemeente'. Veel van de in de visie geschetste ontwikkelingen hebben hierop betrekking. De gemeente ziet zichzelf over 10 jaar als 'De tuin van het Noorden', versterkt door de borgterreinen, natuur, ecologische zones. De gemeente ziet een goede kans in de combinatie van de aanwezige, waardevolle natuurgebieden, bestaande (cultuur)historische elementen en recreatie. De gemeente zet dan ook in op ontwikkeling van:

- Nieuwe ecologische kwaliteiten;
- Een veilig fietsnetwerk;
- Lange, gevarieerde wandelroutes;
- Een zichtbaar onderscheid tussen de landschapstypen;
- Herstel en behoud en benutten van de cultuurhistorie.

De gemeente biedt daartoe ruimte voor de ontwikkeling van mooie overgangen van stedelijk en landelijk gebied, voor nieuwe functies in oude gebouwen, voor herstel van erfbeplanting en voor pionieren op het gebied van gezondheid, zorg, sport, recreatie en energie. Door dit alles moeten meer kansen ontstaan voor economische activiteiten in de gemeente.

Tenslotte wil de gemeente met de Landbouw en Natuurorganisaties een lange termijn visie op het grootschalige landschap uitwerken.

De vaarverbinding van het Oldambtmeer naar het Nieuwe Kanaal komt aan de noordkant van het meer te liggen. Via het Nieuwe Kanaal is met een kano ook de aftakking in de oostelijke richting te bevaren.

6.4 Blauwestad

De Blauwestad is in 2009 gerealiseerd. De kern van de Blauwestad is het Oldambtmeer, een nieuw gegraven meer van 800 ha, tussen Winschoten, Midwolda en Beerta. In en rond het meer waren 1500 woningen gepland. Bij de ontwikkeling van het gebied hoorde ook de ontwikkeling van een nieuw natuurgebied van 350 ha: Reiderwolde.

De ontwikkeling van de Blauwestad ging tot 2010 niet zoals door de initiatiefnemers verwacht. Daarom heeft Provinciale Staten in juni 2010 een alternatieve ontwikkelingsvisie opgesteld: 'Blauwestad in het Oldambt' (Gemeente Oldambt, 2010). Hierin geeft de gemeente aan de ontwikkeling van bouwlocaties te vertragen. In het Riet en het Wold worden diverse percelen ingericht als weidegebied of 'tijdelijk landschap', Deze zouden door een natuurbeheerder kunnen worden beheerd.

Daarnaast wil de gemeente de natuur- en ecologische waarden rond de Blauwestad beter zichtbaar maken, gekoppeld aan het watersysteem. Dit vraagt volgens de gemeente om een nader onderzoek naar welke verbeteringen mogelijk zijn om de zichtbaarheid van de aanwezige natuur- en ecologische waarden te bevorderen.

De potenties van het cultuurhistorische lint Midwolda wil de gemeente maximaal benutten voor de versterking van recreatie en toerisme. Daarmee wordt het Oldambt als toeristisch en recreatief aantrekkelijk gebied beter op de kaart gezet en wordt Blauwestad aantrekkelijk woongebied. De gemeente wil dan ook een nieuwe structuurvisie voor de gemeente opstellen, in de vorm van een geïntegreerd ontwikkelingsplan.

Rondom de Blauwestad zijn in de afgelopen jaren diverse toeristische projecten gerealiseerd, waaronder vele kilometers fietspaden. Hierdoor zal de recreatiedruk in de regio toe-

nemen, en daarmee ook op het landgoed. Het Groninger Landschap heeft in het Convenant Blauwestad toegezegd binnen haar doelstellingen haar medewerking te verlenen bij de planologische regeling en realisering van kleinschalige toeristische-recreatieve voorzieningen, grenzend aan de Oeverzone en het Oldambtmeer.

7. ONTWIKKELINGSMOGELIJKHEDEN EN STRATEGIE

Met de huidige biotische en abiotische omstandigheden, de huidige stand van zaken op het gebied van beheer én met de huidige beleidskaders (hoofdstuk 6) zijn in de komende beheerperiode diverse ontwikkelingen mogelijk. Deze ontwikkelingen zijn in dit hoofdstuk beschreven.

Per ontwikkeling is beargumenteerd of deze in de komende periode in gang wordt gezet of niet. De bijbehorende natuurdoeltypen voor de 2011 zijn aangegeven in bijlage 7.

Het hoofddoel van het beheer van Landgoed De Ennemaborgh blijft een gevarieerd parklandschap dat met behulp van een systeembeheer en integrale begrazing wordt nagestreefd (7.1).

De ontwikkelingen vallen binnen de in de inleiding geschetste doelen:

- De samenhang met de omliggende natuurgebieden versterken (7.2);
- De samenhang tussen de onderdelen van het landgoed versterken (7.3);
- Van Landgoed De Ennemaborgh een schitterend visitekaartje maken (7.4);
- Daarnaast biedt het bestaande provinciale en gemeentelijke beleid kansen voor de ontwikkeling van Landgoed De Ennemaborgh (7.5);
- Evenals het systematisch monitoren van flora, fauna en beheer (7.6) .

7.1 Gevarieerd parklandschap

Systeembeheer en integrale begrazing voortzetten

Het Groninger Landschap wil het huidige systeemgerichte beheer voortzetten, met behulp van integrale begrazing door een kudde Koniks. Gestreefd wordt naar een parkachtig landschap met veel structuur, natuurlijke verjonging en goed ontwikkelde mantel- zoomvegetaties, zoals in het New Forest in Groot-Brittannië en het Bökener Paradijs en Hasbrucher Urwald in Duitsland (zie foto's in hoofdstuk 5).

De begrazing gebeurt met Koniks, volgens het huidige beheer: zo weinig mogelijk menselijk ingrijpen (zie ook bijlage 5).

Begrazing met koeien en paarden gewenst

De aanwezigheid van koeien naast de Koniks zal bij lage dichtheden geen ander effect hebben op de structuurontwikkeling van Landgoed De Ennemaborgh. Beide soorten eten globaal het zelfde. Wát ze eten is sterk afhankelijk van het aanbod. De koeien maken het grazen voor de Koniks gemakkelijker: ze grazen de bulk van het gras af, waarna de Koniks de nieuwe, eiwitrijke scheuten kort afgrazen.

Bij een hoge dichtheid van beide grazers, worden beide typen grazers in hun eigen niche gedrukt en ontstaat wel een andere structuur. De koeien eten de hoge stukken kort die paarden laten staan. De paarden eten de vegetatie extra kort. Het terrein wordt daardoor 'netter': er zijn minder ruige stukken en dus minder variatie in structuur.

Een voordeel van de aanwezigheid van koeien is dat het aantal paarden dan lager kan zijn om eenzelfde begrazingsdruk te houden (de koeien komen in de plaats van paarden). Daarmee wordt de besmettingsdruk door parasieten lager. De paarden hoeven minder vaak ontwormd te worden. Hierdoor bevat de mest van de paarden minder (lang) residuen van de ontwormingsmiddelen. Deze residuen verlengen de periode dat paardenmest wordt afgebroken (90 dagen voor mest van ontwormde dieren, 50 dagen voor mest van niet-ontwormde dieren) en beperken het aantal insecten en schimmels dat in/van de mest leeft. Daarnaast leven in de mest van koeien gedeeltelijk andere organismen (insecten, schimmels) dan in mest van paarden.

Natuurdoeltypen

De natuurdoeltypen uit het Natuurbeheerplan Groningen 2011 zijn opgenomen in bijlage 7.

Benutten van bestaande gradiënten

Het Groninger Landschap wil van Landgoed De Ennemaborgh een gevarieerd en soortenrijk landgoed maken. Daartoe moeten de aanwezige gradiënten zo veel mogelijk benut worden (Riemersma, 2005). Op de hoge, droge delen mag en zal zich bos en struweel ontwikkelen. In de lagere delen wordt de ontwikkeling van moeras gestimuleerd. Op de overgangen worden bloemrijke en schrale graslanden nagestreefd. Op die manier ontstaat een mozaïek van bos, struweel en open graslanden, moerasontwikkeling en bloemrijke graslanden.

7.2 Samenhang met natuurgebieden versnellen en versterken

Het Groninger Landschap wil de geïsoleerde ligging van Landgoed De Ennemaborgh opheffen. Verbinding met andere natuurgebieden is essentieel bij het verhogen van de biodiversiteit en het in stand houden van levensvatbare populaties.

7.2.1 Robuuste Verbindingszone

In de oorspronkelijke plannen van de Blauwestad en Groene Ring zou Landgoed De Ennemaborgh via de oeverzone van het Oldambtmeer verbonden worden met Reiderwolde en De Tjamme. De Schotse hooglanders zouden dan vanuit De Tjamme naar Landgoed De Ennemaborgh komen en de Koniks zouden dan naar De Tjamme kunnen lopen. Beide grazers kunnen in dat geval in beide terreinen bijdragen aan het beheer.

In 2008 is besloten de voorbereidingen van de twee ecoducten over de kanalen naar de Blauwestad voorlopig stil te leggen. De ecoducten vormen een essentiële schakel in de Groene Ring en moet dus worden gerealiseerd. De aanleg van de veetunnel onder de Hora Siccamaweg is gepland in 2011.

Strategie: Inzetten voor realisatie van veetunnel en ecoducten

Vanwege het belang van de verbinding met andere natuurgebieden voor de biodiversiteit en daarmee de robuustheid van Landgoed De Ennemaborgh, zal Het Groninger Landschap zich blijven inzetten voor de realisatie van de ontbrekende schakels in de Groene Ring. Dit zal zij doen in de daarvoor geëigende

reguliere overleggen en projectgroepen, door de betrokken partijen te blijven aanspreken op hun taken in deze en door te zoeken naar mogelijkheden om de benodigde maatregelen te kunnen financieren.

Een snelle realisatie van de tunnel onder de Sebo Ennemaweg is gewenst. Zowel voor de verhoging van de biodiversiteit van het landgoed, als het functioneren van de verbindingszone en de ontwikkeling van een structureel oeverzone. Voor zover bekend wordt de veetunnel onder de Sebo Ennemaweg in 2011 aangelegd. Het Groninger Landschap zal daarbij 'vinger aan de pols houden' en zich inzetten om dit daadwerkelijk in 2011 te laten uitvoeren.

7.2.2 Verbindingszone voor bossoorten

Door de geïsoleerde ligging van het Midwolderbos kunnen weinig-mobiele soorten als reptielen en sommige insecten het bos moeilijk tot niet bereiken. De geïsoleerde ligging kan worden opgeheven door de verbindingszone langs de oevers niet alleen voor watergebonden soorten in te richten, maar ook voor aan bosgebonden soorten, met struweel, kruidrijke ruigtes en dood hout. Daarvoor hoeven geen technische inrichtingsmaatregelen worden getroffen.

Het traject zal na het beëindigen van het huidige hooibeheer verbossen. Dit gebeurt nu al in de niet gehooide rietkraag in de vorm van opslag van wilgen. De begrazing met paarden (en koeien) zal dit niet tegengaan. Een structureel rijke vegetatie in de EVZ is noodzakelijk om met name de minder mobiele soorten als amfibieën en insecten tussen de gebieden van de Robuuste Verbindingszone te laten migreren. Om de structuurontwikkeling snel op gang te brengen, moet de begrazing op zo kort mogelijke termijn starten.

Strategie: aanleg tunnel afwachten

In 2011 wordt de tunnel onder de Hora Siccamaweg aangelegd. Hierna zal de RVZ worden opgenomen in de begrazingseenheid.

7.2.3 Gebruik van verbindingzone door grazers

Na het aanleggen en toegankelijk maken van de verbindingzone voor de paarden, kan het enige tijd (tot enkele jaren) duren voordat de paarden ook daadwerkelijk de zone in gebruik nemen. Dit kan worden versneld. De grote grazers hebben vaak voorkeur voor bepaalde delen van een gebied. Wanneer dit is leeggegeten of om een andere reden niet meer aantrekkelijk is, kunnen de dieren naar andere delen gaan. Dit gebeurt ook wanneer een bepaald deel van de groep, bijvoorbeeld een clubje jonge hengsten, wordt uitgestoten van de grote groep. Dit biedt mogelijkheden om het gebruik van het terrein door de paarden (en eventueel koeien) te sturen. Door het wegvangen van een bepaalde subgroep, ontstaat een nieuwe rangorde waarin een andere subgroep in een ander deel van het gebied kan komen. Dit kan worden versneld door dieren in de zone te plaatsen. Waarschijnlijk hebben de paarden die direct langs de oeverzone gehuisvest zijn, ook een aantrekkingskracht op de Koniks. De koeien uit De Tjamme zijn goed 'over de brug te halen' door aan de andere kant van het ecoduct ongedekte koeien te zetten. Deze hebben zowel op stieren als op koeien een aantrekkende werking.

Strategie: Begrazing oeverzone niet versnellen

Het stimuleren van het gebruik van de oeverzone door de Koniks past niet binnen het huidige begrazingsbeheer. Dat gaat immers uit van zo weinig mogelijk menselijk ingrijpen.

7.2.4 Natte As

Met de herinrichting van de Westweide is een onderdeel van de Natte As gerealiseerd. Een projectgroep onder leiding van de provincie Groningen wil de verbinding tussen de Westweide en het Hondshalstermeer en de verbinding van het landgoed met het Winschoterdiep proberen te realiseren. Het Groninger Landschap zit in de projectgroep en kan daardoor invloed uitoefenen op de inrichting en realisatie van de Natte As. Voor een verhoging van de biodiversiteit en het verder doorbreken van de geïsoleerde ligging van Landgoed De Ennemaborgh is het belangrijk de as te realiseren.

Strategie: Nastreven natuurlijker peilbeheer

Ten behoeve van de Natte As wordt binnen het landgoed ingezet op de ontwikkeling van moerasvegetaties in de beide plassen en de Westweide. Volgens Riemersma (2005) zijn daarvoor vier beheermaatregelen nodig:

- Vernatting;
- Natuurlijk peilbeheer;
- Incidenteel droogvallen;
- Geen inlaat van gebiedsvreemd water.

Door het verplaatsen van het gemaal Huninga wordt geen gebiedsvreemd water meer ingelaten en kan een hoger waterpeil worden gehandhaafd. Een natuurlijker peilbeheer is voor als nog niet mogelijk. Het Groninger Landschap zal in gesprek blijven met het waterschap, om uiteindelijk wel een natuurlijker peil te kunnen handhaven.

Strategie: Weinig inzet voor realiseren totale Natte As

Het realiseren van de gehele verbinding 'Natte As' valt buiten dit beheerplan. De zone zal na realisatie worden overgedragen aan SBB. Het Groninger Landschap zal daarom weinig tijd investeren in het realiseren van de 'Natte As'. Binnen Landgoed De Ennemaborgh is de zone voldoende ingericht.

7.2.5 Inrichting 'Oksel' en overdracht bos

Door de aanleg van de Blauwestad heeft de 'oksel' z'n oorspronkelijke functie als weiland verloren. In de planvorming van de Blauwestad is het gebied bestemd als een rustgebied met extensieve bewoning, natuur en lichte recreatieve voorzieningen.

Het Groninger Landschap heeft vooruitlopend op andere planvorming een inrichtingsplan opgesteld waarin Meerland, de oksel en het stukje bos met elkaar verbonden worden en de natuurdoelen op elkaar afgestemd. Het behoud van het mesotrofe hoogveen-restant in Meerland staat daarin centraal. Dit betekent dat het water in het gehele gebied langer moet worden vastgehouden. In de lagere delen kan een meer eutroof moerasachtig gebied ontstaan.

Het huidige bos zal worden omgevormd naar een meer open gebied met uitzoemend bos op het hoge deel, bloemrijke graslanden op de gradiënt en water en moeras in het lage deel. Hierdoor zal ook een landschappelijk aantrekkelijk geheel ontstaan. De (grond-) waterstanden worden verhoogd. De 'oksel' heeft als natuurdoeltype natte en droge schraallanden. Langs de randen worden mantelzoomvegetaties ontwikkeld.

Recreatie kan plaatsvinden in de vorm van wandelen en fietsen met name in de centrale weide en het oostelijke bos. Het kwetsbare hoogveen blijft gesloten voor publiek, behalve tijdens excursies.

Meerland en het nabij gelegen jonge bos zijn nog in eigendom bij Staatsbosbeheer. De 'oksel' is eigendom van de gemeente Oldambt. Uiteindelijk zullen deze gebieden worden overgedragen aan Het Groninger Landschap. Een officiële overdracht van de gebieden is op korte termijn gewenst, zodat inrichting en beheer snel kunnen worden gestart.

Strategie: IJveren voor inrichten oksel en overdracht bos

Het Groninger Landschap zal zich inzetten voor de overdracht en daarna de inrichting van de oksel en het bos en de definitieve overdracht van Meerland. Dit zal zij doen in de daarvoor geëigende reguliere overleggen en projectgroepen, door de betrokken partijen te blijven aanspreken op hun taak in deze en door te zoeken naar mogelijkheden om de benodigde maatregelen te kunnen financieren.

7.2.6 NAM-locatie en bos Niesoordlaan

De akker langs de Niesoordlaan (zie bijlage 1), het bosje rond de NAM-locatie aan de Rijslaan en het bosje aan de Niesoordlaan liggen aan de onbegraste verbindingzone langs de oever. Dit deel kan ook begraasd worden. Door begrazing zal meer structuur en daarmee meer biodiversiteit ontstaan. Het vee zou de Rijslaan kunnen oversteken, zoals dat ook gebeurt bij het fietspad ter hoogte van de Sebo Ennemaweg: roosters in de weg en duidelijke signalering dat hier dieren kunnen oversteken.

Wanneer deze oversteek relatief dicht bij de bocht met de Hoethsloot wordt gelegd, is de snelheid van de voertuigen niet zo hoog als in het midden van het traject. De bestuurders zijn dan al alert en hebben ook goed zicht op de oversteekplaats.

Ook zonder begrazing kunnen beide stukjes bos een grotere natuurwaarde krijgen. Dit kan door circa 60% van het bos open te kappen. Hierdoor kan meer licht op de bodem komen en een kruid- en struiklaag ontwikkelen. Voor dergelijke maatregelen is in dit stadium herplant in het kader van de Boswet niet verplicht.

Strategie: Geen begrazing noordelijke oeverzone

Voor de oeverzone ten noorden van de veetunnel wordt een inrichtingsplan opgesteld. Dit deel wordt niet betrokken bij de begrazings-eenheid. Het gevaar voor vertrappen en dus beschadigen van de waterkering is te groot.

Strategie: Geen beheermaatregelen rond NAM-locatie en Niesoordlaan

In het bos rond de NAM-locatie en bij de Niesoordlaan worden voorlopig geen beheermaatregelen getroffen. Vanwege de hoge dichtheid van de bomen en de huidige leeftijd, zullen bomen vanzelf gaan afsterven, waardoor open plekken ontstaan. Dit past beter binnen het systeembeheer.

7.2.7 Verbindingskanaal

Voor het functioneren van de verbindingzone in de Groene Ring is een verbinding over het verbindingskanaal tussen de Blauwestad en het Winschoterdiep essentieel. Het ecoduct is op de lange baan geschoven. In theorie kunnen de paarden en koeien het verbindingskanaal overzwemmen. Wanneer de oevers vrij stijl zijn, is de kans hierop erg klein. Om het overzwemmen te faciliteren, kunnen op beide oevers flauwe plasdrasoevers worden aangelegd, recht tegenover elkaar. Ook hierbij geldt dat m.b.v. de sociale structuur (sub)groepen kunnen worden overgehaald het water over te steken.

Strategie: Overzwembaar verbindingskanaal ongewenst

De verbinding tussen de Oeverzone en Reiderwolde moet de vorm krijgen van een ecoduct. Het overzwemmen of doorwaden van het verbindingskanaal door de dieren is ongewenst, omdat dan de kans bestaat dat het vee richting de woongebieden van Blauwestad gaat. Dit is ongewenst.

7.3 Samenhang binnen landgoed versterken

Het Groninger Landschap wil de verschillende onderdelen van Landgoed De Ennemaborgh meer met elkaar laten samenhangen. Zodat het meer één geheel vormt, zowel voor de recreant, als voor de dieren en planten die er leven. Juist de overgangen tussen verschillende biotopen kunnen rijk aan soorten zijn.

7.3.1 Beheerintensiteit van onderdelen

Het Landgoed de Ennemaborgh bestaat uit verschillende beheerzones: het borgterrein, de overgangszone en overige deel van het landgoed, zie bijlage 2. Deze onderdelen hebben elk een eigen karakter en historische functie. Door het schaalniveau van het beheer van elk van de onderdelen hierop aan te passen, kan elk van de onderdelen beter tot z'n recht komen en ontstaat juist ook eenheid door verscheidenheid. De overgangen tussen de onderdelen kunnen worden geaccentueerd om het verschil te benadrukken.

Strategie: Beheerintensiteit aanpassen aan onderdelen

Het omgrachte borgterrein is het visitekaartje van Het Groninger Landschap. Hiertoe behoren de lanen direct rond de grachten en alles binnen de grachten. Het gaat om een sterk cultureel landschap, met scherpe overgangen naar de andere onderdelen. De overgangszone bestaat uit de vier weilanden ten zuiden van het borgterrein. Ook dit is een cultureel landschap, maar met een minder intensief gebruik. De overgangen zullen hier relatief scherp zijn. De rest van het landgoed heeft een natuurfunctie en kan extensief worden beheerd. Binnen dit onderdeel zijn de natuurlijke overgangen aanwezig.

7.3.2 Opgestrektheid / silhouetwerking

De opgestrektheid van het landgoed is cultuurhistorisch waardevol en zelfs monumentaal. De opgestrektheid en de 'silhouetwerking van het hoog opgaande oude geboomte' verdwijnt langzaam door de natuurlijke ontwikkeling van een mantelzoomvegetatie, waarin uiteindelijk ook bomen gaan groeien. Het beeld van de bosrand wordt dan diffuser.

Om de opgestrektheid te benadrukken en te versterken, zonder de ontwikkeling van een natuurlijke bosrand tegen te gaan, moeten de bomenlanen aan beide kanten als zodanig worden onderhouden. Ook kan de Turflaan worden versterkt door aanplant van jonge bomen.

Strategie: Opgestrektheid versterken door aanplant en beheer

Om de monumentale opgestrektheid van het landgoed te versterken wordt de Turflaan aan beide zijden versterkt en vervolgens als laan beheerd. Daarnaast wordt de ontwikkeling van de bosranden gemonitord. Voorkomen moet worden dat door grootschalige opslag van boomvormers het opgestrekte silhouet verwaerd.

7.3.3 Natuurlijke overgangen creëren

Binnen het natuurlijke deel van het landgoed ligt een grote diversiteit aan biotopen. Door de ontwikkeling van fysieke verbindingen en van geleidelijke overgangen tussen de verschillende onderdelen vormen deze meer één geheel.

Strategie: Voortzetten beheer en inrichting Oostweide

Met het voortzetten van het integrale begrazingsbeheer zullen de verschillende overgangen op de lange termijn geleidelijker worden. Het inrichtingsplan voor de Oostweide voorziet ook het creëren van geleidelijke overgangen (zie ook 7.3.5)

7.3.4 Bosrandontwikkeling stimuleren in het bos

Voor een goede bosrandontwikkeling is het belangrijk dat naast de struweelontwikkeling in de weide, ook inhammen in de bosrand worden gemaakt. Zodat een slingerende bosrand ontstaat. De inhammen in het bos zouden 2 à 3 keer de boomlengte breed en diep moeten zijn. Het maken van inhammen conflicteert met het behoud van de cultuurhistorische, monumentale langgerektheid van het oude bosperceel. Wanneer ter hoogte van een inham alleen de laanbomen worden gespaard, worden beide doelen bediend.

Strategie: Bosrandontwikkeling stimuleren in bestaand bos

Om de ontwikkeling van een gevarieerde en geleidelijke bosrand te stimuleren, worden in het bos enkele inhammen gecreëerd. Daarbij worden de laanbomen gespaard, zodat de opgestrektheid in takt blijft.

7.3.5 Oostweide, EHS en Recreatieplassen

Oostweide

Voor de Oostweide is een inrichtingsplan opgesteld. De herinrichting is gericht op het herstel van de bestaande gradiënten, waardoor een sterk gevarieerde vegetatie kan ontstaan (Riemersma e.a., 2005). Daarmee wordt de biodiversiteit van het gebied en van het gehele Landgoed De Ennemaborgh verhoogd en versterkt. Hoe groter het oppervlak 'natuur', hoe robuuster de populaties kunnen worden. Net als in de Westweide wordt op de hogere delen bos aangeplant. Hier mag natuurbos ontwikkelen met een mozaïek van bos met open plekken en struweel. Laagtes worden uitgegraven en sloten gedempt. In de houtsingel worden openingen gekapt, zodat het zicht op het landgoed verbetert.

De akkers in de Oostweide zijn op het moment van schrijven het broedgebied van bijzondere vogels, waaronder diverse van de Rode lijst (zie 5.2.2). Diverse van deze soorten zijn kenmerkende soorten voor Groningen en gaan daar in aantal achteruit. Dit pleit er voor om de Oostweide niet op nieuw in te richten en het extensieve akkerbeheer voort te zetten. Eventueel zou dit kunnen worden gecombineerd met productie van veevoer of ruwvoer voor andere rayons. Inkoop hiervan is echter goedkoper.

EHS

De percelen direct ten oosten van de houtsingel langs de Oostwei, zijn begrensd. Een deel van de percelen is inmiddels in eigendom van Het Groninger Landschap, een deel nog niet. Wanneer alle percelen zijn aangekocht, ontstaat een nog groter aaneengesloten natuurgebied.

Plassengebied

Voor het plassengebied bestaat een inrichtingsplan. Hierin worden beide plassen op twee plaatsen met elkaar verbonden, zodat een centraal en samenhangend moeras- en plassengebied ontstaat. Tussen beide plassen blijft een eilandje bestaan. Vanaf de Rijslaan wordt een zichtlijn vrijgemaakt richting de Sebo Ennemaweg.

De Sebo Ennemaweg wordt heringericht als fiets- en wandelpad. Ter hoogte van de verbindingen tussen de beide plassen wordt een lage brug aangelegd. De Sebo Ennemaweg is nu nog in eigendom van de gemeente Oldambt. Door de natuurplas met de recreatieplas te verbinden, en met voortzetting van het integrale begrazingsbeheer ontstaat op het landgoed een groot, samenhangend en gevarieerd natuurgebied met natuurlijke overgangen.

Strategie: Realiseren inrichtingsplannen 'oksel', EHS, Oostweide en plassengebied

Het Groninger Landschap zet in op snelle verwerving van de gronden in 'de oksel' en ten oosten van de Oostweide (EHS). Na verwerving of overdracht worden deze gronden zo snel mogelijk ingericht. Voor de 'oksel' en het plassengebied ligt een inrichtingsplan klaar. Het Groninger Landschap zet zich in om financiering te zoeken voor deze inrichtingsplannen. Daarnaast zal zij haar partners in dezen blijven aanspreken op hun verantwoordelijkheid daarin.

Vanwege de voorkomende broedvogels op de Oostweide wordt voorlopig het huidige beheer voortgezet, waarbij de akkers landbouwkundig worden beheerd, grotendeels braak liggen en bloemrijke akkerranden worden ontwikkeld.

Het Groninger Landschap wil de Sebo Ennemaweg pas overnemen nadat de gemeente de weg heeft aangepast als fietspad. Het Groninger Landschap zet zich in om deze aanpassing en overdracht op korte termijn te realiseren.

7.3.6 Recreatieplassen

Met het verdwijnen van de recreatie in de Recreatieplas wordt de plas aantrekkelijker voor meer verstoringgevoelige watervogels. De oevers kunnen aantrekkelijk worden voor ijsvogels en oeverzwaluw. Deze plekken kunnen ontstaan onder invloed van de begrazing, wanneer de oever wordt opgenomen in de begrazingseenheid.

De ontwikkeling kan worden versneld met ingrepen als kap en eventueel afgraven. Hetzelfde geldt voor de ontwikkeling van struweel in de nu uitgerasterde delen. Onder de invloed van de begrazing zal zich hier langzaam een geleidelijke overgang naar bos ontwikkelen. Met het plaatselijk verwijderden van opslag kan het struweel zich sneller ontwikkelen.

Nadat de plas gesloten wordt voor recreatie, kan de parkeerplaats deels worden opgeheven.

Strategie: Gebruik recreatieplas beëindigen

Het Groninger Landschap zal de gemeente blijven vragen de recreatiefunctie van de recreatieplas af te halen en daarna het waterpeil opzetten. De daardoor verkregen rust maakt het gebied voor veel diersoorten aantrekkelijk. Daarna worden de oevers van de recreatieplas en een deel van de parkeerplaats onderdeel van de begrazingseenheid. Op die manier wordt de ontwikkeling ingezet naar de ontwikkeling van een structuurrijke vegetatie, waar een groot aantal vogelsoorten van zal profiteren.

7.3.7 Natuurplas

Om de gewenste ontwikkeling van heischrale vegetatie rond de natuurplas te stimuleren, kan op gang worden gebracht met het uitstrooien van maaisel. De monotone opslag van berken en wilgen kan door middel van begrazing door geiten worden beperkt, waardoor meer variatie zal ontstaan.

Strategie: Geen versnelling van ontwikkeling rond natuurplas

Het versnellen van de ontwikkeling van schrale vegetaties rond de Natuurplas past niet binnen het streven naar een zo natuurlijk mogelijk systeembeheer. Bovendien zijn daarmee kosten gemoeid (plaatsen raster). Het verspreiden van maaisel en begrazing door geiten is dan ook niet gewenst. De jaarrond begrazing door Koniks wordt ook hier voortgezet.

7.3.8 Huisstijl

De eenheid van het totale landgoed kan meer worden benadrukt m.b.v. een strikter toegepaste 'huisstijl' in toegangshekken en bordjes. De toegangshekken kunnen de toegang voor wandelaars en fietsen benadrukken. Dit kan door het klaphekje midden op het pad te plaatsen en het hek voor de auto's aan de zijkant, zie foto 3.

Foto 3. Aangepast toegangshek: midden in de laan.

Strategie: Onderzoeken aanpassing huisstijl

De mogelijkheid om de toegangshekken aan te passen wordt onderzocht.

7.4 Aantrekkelijk visitekaartje

Vanwege de grote aantallen bezoekers en de verwachte toename is Landgoed De Ennemaborgh een belangrijk visitekaartje van Het Groninger Landschap. In deze paragraaf is beschreven welke ontwikkelingen Het Groninger Landschap in de komende beheerperiode kan starten of steunen om de uitstraling te versterken.

7.4.1 Functie van de borg

De borg is nu gedeeltelijk open voor publiek, het grootste deel wordt aan een particulier verhuurd. Een functie waarin een groter deel van het gebouw publiekelijk toegankelijk zijn, is denkbaar:

- Openstelling en eventueel rondleidingen;
- Bezoekerscentrum met educatieve ruimten;
- Gebruik van de ruimtes voor bijeenkomsten rondom kunst en cultuur (bijvoorbeeld lezingen, optredens).

Een combinatie van functies is uiteraard ook mogelijk.

Strategie: Voortzetten huidige functie borg

De huidige functie en particuliere bewoning van de borg wordt voorlopig voortgezet (Gebouwenbeheer, 2008). Wanneer de huidige huurder het contract opzegt, wordt gezocht naar een meer publieke functie.

Strategie: Gebouwenvisie opstellen

Voor het beheer van de gebouwen in de periode na 2011 zal Het Groninger Landschap een nieuwe visie opstellen of de bestaande verlenen.

7.4.2 Onderhoud borgterrein

Het borgterrein kan meer eenheid uitstralen dan in de huidige situatie, door de diverse onderdelen meer met elkaar te verbinden en meer eenheid in materialen aan te brengen. Dit kan bijvoorbeeld door minder verschillende typen verhardingsmaterialen te gebruiken, de hagen rond de diverse compartimenten lager te snoeien en een beukenhaag te planten langs het de westkant van de beukenlaan.

Wanneer het loofbosje en het hertenkamp worden heringericht als weide, gazon of boomgaard met oude fruitrassen ontstaat ook een meer verzorgd beeld. Met een intensiever

beheer ziet het landgoed er voor het publiek 'verzorgd' uit. De elementen uit de Engelse landschapsstijl (potkleiberg, kastanje op heuveltje, boomgroep, vijver en stinzenplanten) blijven zichtbaar en herkenbaar binnen de voornamelijk Barokke tuin. Deze elementen vormen een zichtbaar onderdeel van de geschiedenis van het landgoed en zijn een kenmerkend element van de Noord-Groningse borgen. Door nog een aantal soorten stinzenplanten op het borgterrein te planten, wordt het terrein een nog aantrekkelijker visitekaartje.

In het oorspronkelijke ontwerp voor de tuin (Copijn, 1983) zitten nog diverse maatregelen die de tuin verder kunnen versterken, bijvoorbeeld het aanplanten van een beukenhaag rond de uitbouw van Het Koetshuys.

Strategie: Verdere inrichting en intensief beheer van borgterrein

De niet-uitgevoerde maatregelen uit het oorspronkelijke inrichtingsplan worden als nog uitgevoerd. Het omgrachte borgterrein en de lanen langs de grachten worden intensief beheerd. De Barokstijl voert de boventoon, aanwezige Engelse elementen blijven gehandhaafd. Deze elementen worden waar nodig hersteld en een aangevuld.

7.4.3 Lanen

Het beheer van lanen gaat om een periode van minstens 200 jaar. Om monumentale lanen te creëren, is een zeer zorgvuldig beheer noodzakelijk. In een nog op te stellen lanen plan kunnen heldere streefbeelden worden opgesteld voor de diverse lanen. Daarmee wordt duidelijk welke maatregelen op korte termijn genomen moeten worden om op de (zeer) lange termijn monumentale lanen te krijgen.

Strategie: Opstellen lanenplan

Het Groninger Landschap zal voor het beheer van de lanen binnen een jaar een plan opstellen en dit uitvoeren. Hoe langer wordt gewacht, hoe lastiger wordt om de lanen te herstellen. In hoofdstuk 9 zijn enkele beheermaatregelen opgenomen.

7.4.4 Stinzeplanten

De stinzeplanten zijn in het voorjaar een grote publiekstrekker. Bovendien zijn zij een kenmerk van de Noord-Groningse borgen. Een specifiek en consequent beheer van het gazon is essentieel voor het behoud van deze planten.

In de periode vóórdat de bladeren van de stinzeplanten worden gemaaid, kan het gazon een meer 'verzorgd' uiterlijk krijgen. Dit kan door de buitenste rand te maaien. De huidige haag van lindes is wat karig en geeft daarmee een weinig verzorgd uiterlijk. Door deze haag te verwijderen of te vervangen door een lage (schaduw-tolerante) beukenhaag ziet het geheel er meer verzorgd uit.

Strategie: Stinzenbeheer voortzetten

Het beheer van de gazons concentreert zich op de stinzenplanten, waarbij het huidige beheer wordt voortgezet. In bijlage 9 is een gedetailleerde beschrijving opgenomen. Door de randen van het gazon voor de borg als gazon te beheren, wordt het 'onverzorgde' uiterlijk van het gazon beperkt. Het haagje van linde rond dit gazon wordt verwijderd en vervangen door beuk. Inzaaien van het gazon met een bloemenmengsel is niet gewenst.

7.4.5 Weilandjes

De weilandjes in de overgangszone worden omgeven door lanen en struiken. Elk van de lanen bestaat uit een andere soort boom, dit geeft een gevarieerd beeld. De heggen van struiken die zijn aangeplant belemmeren het zicht op de weilandjes en verrommelen het beeld, doordat zij geen strakke lijn vormen. Doordat alle struiken gelijktijdig worden afgezet, valt tevens periodiek broedgelegenheid weg.

De struiken onderaan de potkleiberg belemmeren het zicht op deze berg. Wanneer de scherpe overgang zichtbaar wordt, valt het cultuurhistorische element juist meer op.

Strategie: Matig intensief beheer van weilanden

De vier weilanden ten zuiden van het borgterrein worden als cultuurhistorisch element vrij intensief beheerd. De overgangen naar het borgterrein zijn scherp, meer naar het zuiden is de overgang meer geleidelijk. Onderzoek moet uitwijzen of beweiding door streekeigen koeien

mogelijk is, of dat daarvoor drainage noodzakelijk is.

Strategie: Struiken verwijderen

De heg van struiken langs de weidjes en de struiken onderaan de potkleiberg worden verwijderd. Met het verwijderen van de struiken oogt de 'overgangszone' strakker. Het Barokke karakter wordt daarmee versterkt.

7.4.6 Informeren over beheer

Met het plaatsen van enkele aantrekkelijke, eenvormige informatiebordjes wordt het publiek geïnformeerd over het beheer van het landgoed en de doelstelling daarvan. Het werk van Het Groninger Landschap wordt daarmee meer zichtbaar. Ook de beleving van het landgoed kan hierdoor worden vergroot.

Strategie: Plaatsen informatiebordjes

Op enkele strategische plaatsen zal het beheer middels informatiebordjes worden toegelicht. Het gaat dan in ieder geval om:

- het beheer van het gazon met stinzenplanten;
- het begrazingsbeheer met Koniks.

Verder kunnen bordjes worden geplaatst over de oude fruitrassen en de mogelijkheid om fruit te rapen, de Groninger blaarkoppen (als ze er lopen), de historie van de borg en de bijzonderheid van de opgestrektheid van het oorspronkelijke bos.

7.4.7 Hertenkamp

Het huidige hertenkamp past niet goed bij de historische en voorname uitstraling van het borgterrein. Het heeft wel een belangrijke recreatieve en maatschappelijke waarde. Met de aankoop van de gronden direct ten oosten van het borgterrein en Midwolderbos is een goede mogelijkheid ontstaan om het hertenkamp op het landgoed te behouden, buiten het oorspronkelijke borgterrein. De ligging van deze locatie op de overgang van dorp naar landgoed (zie bijlage 1) vraagt een zorgvuldige landschappelijke inpassing. Een tweede mogelijkheid is verplaatsing van het hertenkampje naar het compartiment achter de werkschuur. Ook dit vergt een zorgvuldige inpassing.

Na verplaatsing kan de huidige locatie bijvoorbeeld worden ingericht als boomgaard met oude rassen, omgeven door een beukenhaag en beweiding door schapen.

Strategie: Inrichtingsplan hertenkamp opstellen en uitvoeren

Voor de verplaatsing van het Hertenkamp naar de Oostweide wordt een inrichtingsplan opgesteld. Hierin krijgt de landschappelijke inpassing zorgvuldig vorm. Ook de inrichting van de huidige locatie van het kampje wordt daarin vastgelegd. Bijvoorkeur wordt dit weer ingericht als een boomgaard met oude fruitrassen, stinzenplanten of beweiding, omgeven door een beukenhaag. Vervolgens zal financiering voor de uitvoering worden gezocht.

7.4.8 Informatiepunt

Om de vele bezoekers nog meer te kunnen informeren en enthousiasmeren over de stichting en (de natuur op) het landgoed heeft Het Groninger Landschap in 2011 een informatiepunt gerealiseerd in Het Koetshuys, gecombineerd met horeca. Daar wordt informatie gegeven over het landgoed, de borg en de Koniksparden.

Strategie: Inrichten en exploiteren informatiepunt

In het Koetshuys is in 2011 een informatiepunt ingericht.

7.4.9 Veenruggen

De veenruggen in Meerland zijn nu voor het publiek alleen zichtbaar tijdens excursies. Door vanaf de weg zichtlijnen te kappen naar de ruggen, worden ze beter zichtbaar. Een informatiebord ter plekke kan uitleg geven over het ontstaan en het unieke van de ruggen.

Strategie: Zichtlijnen naar veenruggen creëren, bord plaatsen

Om de veenruggen zichtbaar te maken vanaf de weg, worden zichtlijnen gekapt. Ter plekke wordt een informatiebord geplaatst over het ontstaan en de waarde van de ruggen.

7.4.10 Begrazing van de oksel

Wanneer de 'oksel' en het bos bij het veenreservaat worden betrokken, kan ook de oksel begraasd worden. Omdat in de oksel ook recreanten mogen komen, is het onverstandig de Drentse heideschapen uit het Meerland ook

in de oksel te laten lopen. Dit type schaap laat zich makkelijk opjagen door honden, met alle gevolgen van dien. Een ander type schaap, het Soay-schaap, is minder schrikachtig en rent harder weg. Geitenbokken zijn ook niet schrikachtig en verwerpen zich tegen honden. Dit in combinatie met hun groter gewicht maakt hen geschikte grazers voor een terrein met recreatie. Bijkomend voordeel is dat bokken een geur hebben, die de aantrekkingskracht van deze dieren voor mensen sterk vermindert. Ze zullen daardoor niet gauw bijgevoerd en daarmee tam gemaakt worden (geen 'kinderboerderijtaferelen'). De oksel zou dan een aparte begrazingseenheid worden.

Het bos heeft in de huidige vorm weinig te bieden aan de geiten, omdat de bomen vrij groot zijn en de ondergroei beperkt. De geiten kunnen daardoor weinig bijdragen aan de ontwikkeling van het bos. Tenzij het bos met kunstmatige ingrepen meer open wordt gemaakt. De geiten kunnen in het bos wel beschutting vinden. Deze beschutting kan ook in de oksel worden geboden, bijvoorbeeld door het neerleggen van een stapel dode boomstammen.

Strategie: Begrazing Meerland voortzetten

De Drentse heideschapen houden het midden van het Meerland open en de vegetatie kort. Dit beheer wordt daarom voortgezet. De schapen grazen in het berkenbos. Wanneer de schapen ook in de aangeplante bossen kunnen komen, zullen zij daar waarschijnlijk geen verandering van structuur te weeg brengen. Schapen eten met name gras en kruiden en zullen in het open deel blijven grazen. Het verplaatsen van het raster is dan ook niet nodig.

Oksel niet begraasd

Het gebied de 'oksel' zal niet worden begraasd. Dit gebied wordt nadrukkelijk bedoeld als recreatienatuur, waar mensen mogen recreëren, met hun hond.

7.4.11 Exmoorpony's

De Koniks zijn niet mensenschuw, wat in deze beheerperiode tot problemen heeft geleid en tot wisseling van de kudde. Exmoorpony's zijn en blijven mensenschuw. De smalle strook in de EVZ biedt goede mogelijkheden om deze schuwe pony's te vangen, wanneer dat nodig

is (voor ontwormen, selectie). Het vangen kan ook worden beperkt door alleen hengsten in te zetten.

Strategie: Geen begrazing met Exmoors

Het Groninger Landschap was de eerste die Koniks inzette voor de begrazing van een natuurterrein. De effecten van de begrazing zijn naar wens. Het inzetten van een ander paardenras is dan ook niet gewenst.

7.4.12 Recreatie

Strategie: wandelen en fietsen toestaan

Op het landgoed mag worden gewandeld en gefietst. Andere vormen van recreatie zijn niet gewenst. Deze vormen zijn vaak niet te verenigen met de voor natuurontwikkeling benodigde rust. Bovendien vergen andere recreatievormen vaak ook een nieuwe infrastructuur, die het landgoed nog verder kan versnipperen. Dit is ongewenst.

7.5 Beleidsruimte benutten

7.5.1 Beleidsruimte

De ruimte die de gemeente Oldambt biedt in haar Toekomstvisie en de provincie in haar Ontwikkelingsvisie biedt allerlei mogelijkheden voor de versterking van het landgoed. Zowel voor de borg, het borgterrein als de nieuwe natuurgebieden. Op welke manier deze ruimte daadwerkelijk ingevuld kan gaan worden, is op dit moment niet duidelijk. Het lijkt wel een moment om de geboden ruimte ook te benutten.

Strategie: Beleidsruimte benutten

Het Groninger Landschap zal de contacten met de gemeente Oldambt nauw blijven onderhouden, als mogelijke partner in het ontwikkelen en realiseren van projecten en om de medewerking te verkrijgen bij (ruimtelijke) procedures om zaken te realiseren.

Het Groninger Landschap zal de gemeente bevragen over de ontwikkelingsruimte die de gemeentelijke Toekomstvisie biedt. Daarnaast zal Het Groninger Landschap de gemeente aan haar eigen ambities op het gebied van natuur blijven herinneren en haar aanzetten deze te realiseren.

7.5.2 Natuurdoeltypen

De huidige beheerpakketten lopen tot 2015. Na deze periode kan de provincie de doeltypen veranderen. Dit zou een lange termijn beheer in de weg kunnen staan, omdat je niet zeker bent waarop je over 20 jaar wordt afgerekend.

Anderzijds kan Het Groninger Landschap zelf beheerdoelen vastleggen en invloed uitoefenen op het vastleggen van de natuurdoeltypen in de komende perioden, zodat deze zullen aansluiten bij de beheerdoelen van Het Groninger Landschap.

Strategie: Invloed uitoefenen

Het Groninger Landschap zal waar mogelijk invloed uitoefenen op het vastleggen van de natuurdoeltypen voor de komende periodes.

7.6 Doelen vastleggen en monitoren

7.6.1 Beheer

De uitgangssituatie, de huidige situatie en de uitgevoerde beheermaatregelen zijn weinig vastgelegd. Dit maakt het moeilijker om het beheer van de afgelopen periode te beoordelen en om een beheeradvies te geven voor de komende periode. Om het effect van de nieuwe beheervoorstellen goed te kunnen toetsen, moeten de huidige situatie en de gewenste doelen worden vastgelegd. Het gaat dan om flora en fauna, structuur, bodem en hydrologie.

Vervolgens moeten de maatregelen die worden uitgevoerd worden beschreven in de vorm van een beheerrapportage per kwartaal. Om de 6 jaar wordt getoetst of de gewenste ontwikkelingen daadwerkelijk plaatsvinden. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om de ontwikkeling van struweel. Dit is inmiddels vastgelegd in een monitoringsplan (2010). Behalve de daadwerkelijke waarnemingen doen, is systematische rapportage daarbij belangrijk.

Aangezien het grootste deel van het beheer bestaat uit begrazing door Koniks, is het belangrijk de ecologie van deze dieren ook mee te nemen in het monitoringsplan. Dan kunnen vegetatie en structuur worden gekoppeld aan bijvoorbeeld begrazingsdruk.

Strategie: Monitoringsplan uitvoeren en beheer rapporteren

In 2009 is een Monitoringsplan opgesteld voor de periode 2008-2018, zie hoofdstuk 10. In de verschillende natuurdoeltypen worden onder andere soorten gemonitord (vogels, zoogdieren, insecten), (grond)waterstanden en/of beheermaatregelen. Monitoring is noodzakelijk om het beheer na 6 jaar te kunnen evalueren (2017).

Het uitgevoerde beheer wordt vastgelegd in de vorm van beheerrapportages per kwartaal.

Het Groninger Landschap zal onderzoeken welke mogelijkheden bestaan voor onderzoek naar de ecologie van de kudde Koniks.

7.6.2 Bezoekers

Daarnaast is het handig om steekproefsgewijs de bezoekersaantallen te tellen. Dergelijke cijfers kunnen worden gebruikt bij de keuze van bijvoorbeeld recreatieve voorzieningen en voor de onderbouwing van het belang van eventuele subsidieaanvragen.

Strategie: Bezoekers tellen

Wanneer de gelegenheid zich voordoet zal op Landgoed De Ennemaborgh een onderzoek worden gedaan naar de bezoekersaantallen. Dit kan bijvoorbeeld in de vorm van een afstudeeronderzoek.

8. INRICHTING EN VOORGENOMEN BEHEERMAATREGELEN

In dit hoofdstuk zijn per beheerzone (zie bijlage 2) de beheergroepen beschreven. In bijlage 8 is voor elk van deze beheergroepen aangegeven welke inrichtings- en beheermaatregelen zullen worden uitgevoerd, met de bijbehorende streefbeelden kostenraming. In bijlage 8 is ook een kaart opgenomen waarop de locaties van de maatregelen zijn ingetekend. In de laatste paragraaf van dit hoofdstuk zijn algemene acties opgenomen.

8.1 Borgterrein

Het borgterrein kent een intensief beheer van de volgende beheergroepen:

- Gazon met stinzenplanten
- Bosrand met stinzenplanten
- Lanen
- Gracht
- Compartimenten
- Terreininrichtingselementen
- Parkeerplaats

8.2 Overgangszone

De overgangszone kent een matig intensief beheer van de volgende beheergroepen:

- Compartimenten (weitjes)
- Lanen
- Heg
- Potkleiberg
- Terreininrichtingselementen

8.3 Natuurgebied

Het natuurgebied kent een extensief beheer van de volgende beheergroepen:

- Begrazingseenheid
- Silhouet
- Begrazingseenheid Meerland
- Open water (Meerland)
- Veenruggen
- Schouwsloten
- Bermen
- Paden
- Ruiterroute

- Laan Oostweide
- Terreininrichtingselementen

8.4 Algemene acties

- Inzetten voor realisatie van veetunnel en ecoducten.
- Met het waterschap samen komen tot natuurlijk peilbeheer in Landgoed De Ennemaborgh.
- IJveren voor inrichten oksel en overdracht bos.
- Bewaken van behoud opgestrekt silhouet.
- Realiseren inrichtingsplannen 'oksel', EHS, Oostweide en plassengebied.
- Onderzoek naar aanpassen huisstijl.
- IJveren voor herinrichting en vervolgens overdracht Sebo Ennemaweg en overdracht deel Rijslaan.
- IJveren voor beëindigen gebruik recreatieplas.
- Opstellen en uitvoeren nieuwe visie gebouwbeheer.
- Opstellen en uitvoeren lanenplan.
- Opstellen en uitvoeren inrichtingsplan hertenkamp.
- Ontwerpen en plaatsen van informatieborden over het beheer van stinzenplanten en begrazingsbeheer, Eventueel over de fruitrassen, de Groninger blaarkoppen, de historie van de borg, de parkaanleg, de opgestrektheid, de monumenten en de aanwezigheid van elementen uit de Engelse Landschapstijl en de barokstijl.
- Exploiteren informatiepunt.
- Ontwikkelingsruimte in gemeentelijk beleid benutten.
- Invloed uitoefenen op vaststellen nieuwe natuurdoeltypen.
- Monitoringsplan uitvoeren.
- Onderzoeken mogelijkheid van onderzoek ecologie Koniks en relatie met vegetatietypen.
- Beheerrapportages schrijven.
- Terugkerend onderzoek uitvoeren naar bezoekersaantallen.

9. MONITORING

Het in 2010 opgestelde monitoringsplan betreft de periode tot en met 2018. Het plan dat betrekking heeft op Landgoed De Ennemaborgh is opgenomen in bijlage 10. Hierin is per natuurdoeltype aangegeven wat moet worden gemonitord, hoe vaak en in welk jaar. Het gaat dan zowel om biotische (soorten), als abiotische factoren (grondwater, waterstand) en beheermaatregelen.

LITERATUURLIJST EN BRONNEN

- Anoniem, 2006, *Inrichtingsplan Meerland*, Concept
- Copijn Groenadviseurs b.v., 1983, *Beschrijving bij het definitieve ontwerp voor het voorterrein van De Ennemaborgh te Midwolda*
- Copijn Groenadviseurs b.v., 1987, *Bestek bijlage 3*, Utrecht
- Ecoplan, Copijn b.v. en Grontmij n.v., 1982, *De Ennemaborgh, beheersplan*, Groninger Borgenstichting
- Expertisecentrum LNV, 2001, *Robuuste Verbindingen, Meer samenhang in de natuur*, Ministerie van LNV
- Feenstra, H., 2008, *Broedvogelinventarisatie De Ennemaborgh in 2008*, Bureau Vogelinventarisatie "De Kraanvogel" 2008/13, Fochteloo
- Gebouwenbeheer van de Stichting Het Groninger Landschap, 2007, *Richtlijnen van het beheer bouwwerken van het Groninger Landschap 2007-2011*, Stichting Het Groninger Landschap, Haren
- Gebouwenbeheer van de Stichting Het Groninger Landschap, 2008, *Werkplan 2009 + aanzet 2010-2012*, Stichting Het Groninger Landschap, Haren
- Gemeente Oldambt, 2009, *Toekomstvisie*
- Gemeente Oldambt, 2010, *Blauwestad in het Oldambt, Ontwikkelingsvisie*
- Klooker, J., R. van Diggelen en J.P. Bakker, 1999, *Natuurontwikkeling op minerale gronden*, RuG, Laboratorium voor plantencologie, Haren
- Luijten, L., 2003, *Flora en fauna van Meerland*, Staatsbosbeheer, Midwolda
- Ploeg, van der M., 2007, *Cultuur-historische basisinformatie Landgoed De Ennemaborgh*, Geschiedenis Consultants bv, Groningen
- Provincie Groningen, 2009, *Provinciaal Omgevingsplan 2009-2013*, Provincie Groningen
- Puijman, S., 2011, *Koniksselectie vanaf 2001*
- Riemersma, P., M. Boesche, 2005, *Basisinrichting natuur Ring Blauwe Stad West*, Grontmij, Drachten
- Schuttevâer, prof. Dr. H., 1991, *Rentmeesters van De Ennemaborgh en hun voorouders*, Drukkerij Weevers b.v., Vorden
- Speelman, B., 1993, *Selectie Koniks De Ennemaborgh*
- Stockmann, G.L., 1985, *Beschrijving van de vegetatie van voormalige landbouwgronden binnen het noordelijk raster van het natuurgebied van het landgoed de Ennemaborgh te Midwolda*, Het Groninger Landschap
- Stockmann, G.L., 1987, *De koniks binnen het noordelijk raster van het natuurgebied van het landgoed de Ennemaborgh te Midwolda*, Het Groninger Landschap

Overige bronnen:

Braakbal gegevens 2002-2003

Broedvogelinventarisatie De Ennemaborg, 1980

'Convenant Blauwestad': Gezamenlijke verklaring inzake aankoop- inrichting- en beheer van gronden voor natuurontwikkeling binnen het exploitatiegebied van de Blauwestad

Diverse mondelinge mededelingen S. Puijman, beheerder Het Groninger Landschap

Ennemaborg, informatie!, Stichting Het Groninger Landschap (folder)

Ennemaborg, Wandelroute, Stichting Het Groninger Landschap (folder)

Excursieoverzicht

Grote Historische Atlas van Nederland, 1990, Noord-Nederland 1851-1855, Wolters-Noordhoff Atlasproducties, Groningen

Grote Historische topografische Atlas, 2006, Groningen, Uitgeverij Nieuwland, Tilburg

Grote Topografische Atlas van Nederland, 1990, 2 Noord-Nederland, Wolters-Noordhoff Atlasproducties, Groningen

<http://www.wildernis.eu/NL/?l1=55.Reizen%20en%20Routes> (foto 1)

<http://82.94.219.20/~jpa/duitsland-6.htm> (foto 2)

Overeenkomst Hertenkamp Ennemaborg

Overeenkomst Hengelsportfederatie Groningen Drenthe

Presentatie ontwikkelingen Groene Ring

Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 2005, Aanwijzing beschermd monument

Wandelen met Wigbold, Langs börgbloumkes door het Midwolder bos

www.groningerlandschap.nl

BIJLAGEN

Bijlage 1	Topografische kaart en deelgebieden
Bijlage 2	Beheerzones
Bijlage 3	Onroerend goed en contracten
Bijlage 4	Verantwoordelijkheden Oldambtmeer
Bijlage 5	Selectie- en winterprocedure Koniks
Bijlage 6	EHS-kaart Provincie Groningen
Bijlage 7	Kaart natuurbeheerplan Groningen 2011
Bijlage 8	Streefbeelden, maatregelen, kosten en kaarten
Bijlage 9	Stinzenbeheer
Bijlage 10	Monitoringsplan

Bijlage 1 Topografische kaart en deelgebieden

Bijlage 2 Beheerzones

Bijlage 3 Onroerend goed en contracten

Bijlage 4 Verantwoordelijkheden Oldambtmeer

Bijlage 5 Selectie- en winterprocedure Koniks

Bijlage 6 EHS-kaart Provincie Groningen

Bijlage 7 Kaart natuurbeheerplan Groningen 2011

Bijlage 8 Streefbeelden, maatregelen, kosten en kaarten

Bijlage 9 Stinzenbeheer

Bijlage 10 Monitoringsplan

Stichting

Het Groninger Landschap

Rijksstraatweg 333
9752 CG Haren (Groningen)

t (050) 313 59 01
i www.groningerlandschap.nl
e info@groningerlandschap.nl

Postadres
Postbus 199
9750 AD Haren

Het Groninger
Landschap